№ 250 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, 5 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ

1914

ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ, 5 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ № 250

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի. ամսական 85 կոպ.

Առանձին համարները ԱՄԵՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.

Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Соломоновская ул., № 21.

Tiflis, Rédaction „Mschak"

Խմբագրատան տ ե լ ե ֆ ո ն № 2—53.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզվով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20—10 կոպ.

Տպարանի տ ե լ ե ֆ ո ն № 67.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՄՇԱԿ

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ». Соломоновская ул., № 21. TIFLIS, Rédaction du journal «MSCHAK».

ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ 2 ՌՈՒԲ.

Բաժանորդագրվել կարելի է իւրաքանչիւր ամսի 1-ից սկսած:

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ: ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ և 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԷՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ:

Յայտարարութիւնների համար պետի վճարել I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպ.:

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Մ. Յ. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ

Խարկին օրդինատ. Մոսկվայի համալսարանի և աասիստենտ Բերլինի համալսարանի պրոֆ. Պօզնէրի:

Ընդունում է հիւանդներին միզասեռական, սիֆիլիսի և կաշուի հիւանդութիւններով՝ առ. ժ. 10—12, երեկ. ժ. 4—6: Սօլօլակ, Բուխչեվսկայա փող. սեփ. տուն, № 1, հրդեհաշէջների բնակատեղիի դիմացը, տելեֆոն 10—58.

(չ. ու. կ.) առ. 875. 50—22

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ

Ս. Գ. ԿԷՕՆՃԵԱՆ

Վերադառնալով վերսկսեց հիւանդների ընդունելութիւնը. պլոմբ, արհեստական ատամներ, ատամի հեռացումը առանց ցաւի:

Ընդունելութիւնը ամենայն օր.

Առաւ. 9—2 ժ.

Երեկ. 4—7 ժ.

Կիրակի օրերը 10—12.

Էրմոնտովսկայա փողոց № 1. մուտքը Նորքափողոցից:

առ. (ա. օ.) 804. 0—52

ՊԷՏՔ Է ՊԱՏՐԱՍՏ ԼԻՆԵԼ

II

Հայկական հարցը իր լայն և ընդհանուր իմաստով նշանակում է ամբողջ հայ ազգի կուլտուրական զարգացման, հոգևոր-բարոյական անկախութեան հարցը, իսկ աւելի սահմանափակ մտքով՝ նա նշանակում է Թիւրքաց Հայաստանի կամ թիւրքահայերի ազատագրութեան հարցը:

Ահա վերջին իմաստով ըմբռնվող այդ հարցն է, որ ներկայումս հրապարակի վրա է դրված, որ ներկայումս մեծ շահեկանութիւն է ստացել ռուսական մամուլի մէջ, որ ներկայումս կազմում է ոչ միայն Արևելեան մեծ հարցի մի մասը, այլ նոյնիսկ համաշխարհային հարց, շնորհիւ այն հանգամանքի, որ Թիւրքիայի միջամտութիւնը համաեւրոպական պատերազմին և դաշնակցութիւնը Աւստրո-Գերմանիայի հետ՝ հրապարակի վրա է դրել նրա բաժանման և քաղաքական գոյութեան ջնջման հարցը:

Այսօր Թիւրքիայի ճակատագիրը ոռոշելու նկատմամբ Անգլիան և Ֆրանսիան, որոնք միշտ հակառակ էին Ռուսաստանին, միացել են նրա հետ և համերաշխաբար են գործում: Ուստի և հայկական հարցի լուծումը այսօր աւելի հեշտացել է շնորհիւ այն հանգամանքի, որ Անգլիան և Ֆրանսիան այլ ևս ոչ մի խոչընդոտ չեն յարուցանի Ռուսաստանի առաջ: Գալով Գերմանիային և Աւստրիային, որոնք նոյնպէս խոչընդոտներ են եղել և մեծամեծ խոչընդոտները հայկական հարցի լուծման համար, նրանց դիմադրութիւնը ոչ մի նշանակութիւն չի ունենայ, երբ երրեակ համաձայնութեան պետութիւնները լիակատար յաղթանակ կը տանեն նրանց վրա:

Եւ որովհետև այդ յաղթանակի ժամը մօտալուտ է, ուստի և պէտք է սպասել, որ հայկական հարցի լուծման ժամն էլ մօտալուտ է:

Ուրեմն խնդիրը նրա մէջ է կայանում, թէ ի՛նչ եղանակով լուծումն կը ստանայ այդ հարցը:

Պարզ է, որ ներկայ համաշխարհային պատերազմի հետ կապված բոլոր հարցերի լուծումը կախված չէ լինելու միայն մի պետութիւնից, այլ ամբողջ երրեակ համաձայնութեան պետութիւններից: Հետևաբար և հայկական հարցը, այն է Թիւրքաց Հայաստանի հարցը, լուծվելու է Անգլիայի, Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի միահամուռ ջանքերով:

Անգլիական մամուլը շատ որոշ կերպով արտայայտվում է այժմ Թիւրքիայի բաժանման և թիւրքերին Եւրոպայից արտաքսելու մասին, խօսում է, թէ Միջագետքը, Արաբիան և Սիրիան պէտք է անջատել, բայց Հայաստանի մասին նա դեռ որոշ կարծիք չէ յայտնում, որովհետև ամբողջ Արևելեան հարցի մէջ այդ մասը ամենից փափուկն է և շօշափում է շահերի ամենամեծ քանակութիւն:

A priori դատելով, պէտք է ենթադրել, որ Անգլիան դէմ չէր լինի Հայաստանին աւտօնոմիական կազմակերպութիւն տալուն երրեակ համաձայնութեան ամբողջական կամ նրա անդամներից մէկի հովանաւորութեան ներքոյ: Նոյնը և Ֆրանսիան, թէև ֆրանսիական մամուլի կարծիքը դեռ չունենք:

Ռուսական մամուլը լայն տեղ է տալիս հայկական հարցին: Այդ մամուլի օրգանները գրեթէ ամենքը համաձայն են, որ Թիւրքաց Հայաստանը պէտք է ազատվի թիւրքական լծից, որ նա այլ ևս չէ կարող մնալ թիւրքական տիրապետութեան ներքոյ, բայց թէ ինչ տեսակ վարչական կազմակերպութիւն պէտք է նա ստանայ, այդ հարցի մասին կարծիքները կամ տարբեր են կամ անորոշ: Մի քանիսը— գլխաւորապէս պրօգրեսիստ թերթերը— ուղղակի աւտօնոմիա են պահանջում, մի քանիսը միայն ընդհանուր խօսքերով ազատագրութիւն են պահանջում: Աւտօնոմիա քարոզողներն էլ չեն բացատրում, թէ ի՛նչ տեսակ աւտօնոմիա կամ ինքնավարութիւն պէտք է տրվի կամ ո՛ր պետութեան հովանաւորութեան ներքոյ պէտք է դրվի:

Եւ դա շատ հասկանալի է: Խնդիրը շատ բարդ է և շատ փափուկ և կարօտ է լուսաբանութեան, մանրամասն և բազմակողմանի լուսաբանութեան: Բաւական չէ ասել, թէ մենք աւտօնոմիա ենք ցանկանում և պահանջում. պէտք է հիմնաւորել, պատճառաբանել, լուսաբանել հարցը այնպիսի դօկումենտներով, բացատրութիւններով, տուեալներով, որ պարզ երևայ, թէ, ինչո՛ւ պէտք է աւտօնոմիա տրվի և թէ աւտօնոմիան կարող է իրագործվել:

Այդ մեծ և պատուաբեր աշխատանքը պէտք է կատարել: Որովհետև, երբ կը գումարվի կօնգրէս կամ կօնֆերենցիա՝ լուծելու հարցերը, մենք պէտք է կարողանանք պաշտպանել, փաստաբանել մեր դատը համոզեցուցիչ կերպով պատմական և իրաւագիտական տուեալներով:

Եւ որպէսզի բովանդակ Եւրոպայի, աշխարհի հասարակական կարծիքն էլ մեր դատի կողմը լինի, մենք պէտք է պատրաստենք և այդ հասարակական կարծիքը՝ յօգուտ Հայաստանի աւտօնոմիայի:

Ի հարկէ, հայկական հարցի ամենալաւ լուծման եղանակը կը լինէր իմանալ իրա՛ Թիւրքահայ ժողովրդի կարծիքը կամ համազգային ժողովի կամ ռեֆերենդումի միջոցով. բայց քանի որ այդ այժմ անհնարին է համարվում, մնում է, որ հայ ղեկավար շրջանները, հայ մամուլը իրանց վրա առնեն հարցը՝ լուսաբանելու խնդիրը իր բոլոր մանրամասնութիւններով և կողմերով:

Եւ ահա այդ նպատակով մենք առանձին տեղ կը տանք ռուսական մամուլի զանազան օրգանների արտայայտած կարծիքներին հետզհետէ:

«Մշակը» իբրև հայ մամուլի երիցագոյն օրգանը, իբրև մի օրգան՝ որ այնքան մեծ ջանքեր և աշխատութիւններ է գործ դրել հայկական հարցի վրա, որ եղել է իր աշխատակիցներ՝ Գր. Արծրունու, Րաֆֆիի, Արփիարի և այլոց բերանով այդ հարցը արծարծողը և ժողովրդականացնողը, արդէն արտայայտեց իր որոշ կարծիքը, որ է՝ տալ Թիւրքաց Հայաստանին աւտօնոմիա Ռուսաստանի հովանաւորութեան ներքոյ: Բայց, կրկնում ենք, պէտք է հիմնաւորել, պատճառաբանել այդ պահանջը, որ նա ամենքի համար ընդունելի լինի և անհրաժեշտ համարվի:

Եւ մենք կաշխատենք մեր ոյժերը ներածին չափ լուսաբանել այդ հարցը:

Հ. Առաքելեան

ՀԱՄԱԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

ՌՈՒՍ-ԹԻՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

2 և 3 նոյեմբերի

ԹԻՖԼԻՍ.—Պաշտօնական: Կովկասեան զօրաբանակի շտաբի կողմից.

Մեր առաջապահ զօրամասի առաջանալը Էրզրումի ուղղութեամբ աւարտվեց: Այդ առաջանալը արգասիք չեղաւ կուի հանգամանքների, այլ կատարվեց առաջապահ զօրամասին տրված խնդիրը իրագործելու նպատակով: Միենոյն ուղղութեամբ մեր զօրախմբերից մէկը յարձակվեց թիւրքական ձախ զօրաթևի վրա և ցիրուցան արաւ նրան: Մեր մի ուրիշ զօրախումբ աջող կռիւ ունեցաւ Իւզվերանի մօտ: Նկատվում է թիւրքերի գործունէութիւն Օլթի-չայի հովտում:

Դայեարի մօտ կենտրոնացած քիւրդերը, թւով մօտ չորս գունդ, ցիրուցան արվեցին մեր հեծելազնդից:

Կլիչգեադուկ լեռնանցքի ետևում և Խամուրի մօտ թիւրք զօրքերին և քիւրդերի հրոսակախմբերին հասցվեց լիակատար պարտութիւն Ալաշկերտի Կարաքիլիսէից դէպի Դուտախու տանող ճանապարհին: Մեր առաջապահ զօրամասերը վանեցին քիւրդերին Զաբան-ադա-Կալեասի գիւղից Բայազիդ-Վան ճանապարհի ուղղութեամբ:

Ատրպատականում դրութիւնն անփոփոխ է:

Սև ծովի ափում թիւրքերը փորձեցին առաջանալ Լիմանի մօտի մեր դիրքերի դէմ, բայց լիակատար անաջողութեան հանդիպեցին: Մեր ռազմանաւերից կրակ բացվեց նրանց թիկունքի և ռազմաճակատի ուղղութեամբ, որից թիւրքերը ունեցան խոշոր կորուստներ, իսկ նրանց պահեստի գնդերը ցիրուցան եղան:

ՈՒՐՄԻԱ.—Պարսկաստանին կից սահմանային շրջաններում ռազմի գործողութիւնները սկսվեցին հոկտեմբերի 26-ին՝ Խանասորի լեռնանցքում տեղի ունեցած կռւով: Հոկտեմբերի 28-ին թիւրքերը վանվեցին Խանասոր գիւղից, կորցնելով սպանված 2 օֆիցէրի և 92 ասկէրի: Մենք կորուստ չունեցանք: Հոկտեմբերի 30-ին թշնամին փորձեց շրջապատել մեր զօրաթևերը, բայց մենք, ստանալով օգնութիւն, քշեցինք նրան հեռաւոր տարածութիւն:

Հոկտեմբերի 30-ից հակառակորդը իր ոյժերի մի մասը ուղղեց մեր կողմնակից քիւրդ Սմկօյի դէմ՝ Օկօպավշէրի մօտ, Զիաբէկալիից դէպի հարաւ, և մի քանի օր շարունակ հրացան էր պարպում, որը մեր զօրքերի գալստեամբ դադարեց: Հակառակորդը ետ քաշվեց: Վիրաւորվեցին մեր քիւրդերից երկուսը, ի թիւս որոց Սմկօյի եղբայրը:

Հոկտեմբերի 21-ին մեր հետախոյզ խմբերը հանդիպեցին Կոտուրից դէպի Թիւրքաց հողը դիմող ճանապարհին հակառակորդի մեծաքանակ խմբերի, որոնք բաղկացած էին գլխաւորապէս քիւրդական հեծելազնդերից ու թնդանօթներով էին:

Հակառակորդը ջանում է մտնել Խոյ՝ Կոտուրի կիրճերով:

Բայազիդի սանջակում քիւրդերը անձնատուր են լինում մերոնց համարեա առանց դիմադրութեան:

Մեզ բարեկամ Ավաջենի խանի մեծաթիւ զօրամասը ներս է խուժել Թիւրքիա, ուր միացել է աղջեցիկ Աբդուլ-Րզակի հետ:

ՈՒՐՄԻԱ.—Խանասորի լեռնանցքի շրջանում հրացանաձգութիւնը, որ զարգացաւ հոկտ. 30-ին, թուլանում է. հակառակորդը իր ոյժերը ետ է քաշում դէպի Բաշկալէ:

ԼՈՆԴՈՆ.—Ծովակալութիւնը հաղորդում է, որ Պէրիմի դիմաց գտնվող Թիւրքաց Շէյխ-Սաիդ բերդը՝ Կարմիր ծովի հարաւային մասում՝ գրաւված է հնդիկ զօրամասի ձեռքով, որին յարձակման ժամանակ պաշտպանում էր «Հէրցոգ Եդինբուրգսկի» յածանաւը: Ձեռք են ձգված մեծ քանակութեամբ ռազմամթերք, 6 թնդանօթ և մեծ թւով գերիներ:

—

«Մշակի» երէկվայ համարում (№ 249) տրված՝ կովկ. զօրաբանակի շտաբի պաշտօնական հաղորդագրութիւն, տրված ամսիս 2-ից, լոյս է տեսել աղաւաղված ձևով. ուստի հարկ ենք համարում նորից տալ այդ հաղորդագրութիւնն ամբողջութեամբ ուղղված ձևով.

Քեօփրի-Քեօյի շրջանում տեղի ունեցած յամառ կռիւներից յետոյ, մեր առաջապահ զօրամասերը վերջնականապէս պարզեցին թշնամու գլխաւոր ոյժերի զօրախմբումը. բայց, նկատելով որ վերջին օրերս թիւրքերը Խնուս-Կալէի, Էրզրումի և Տրապիզոնի կողմից մեծաքանակ օգնութիւն են ստացել, մերոնք կռւով ետ են գալիս իրանց ցոյց տրված շրջանները:

Թիւրքերը փորձեցին գրաւել իրանցից խլված Խանասորի լեռնանցքը, բայց ապարդիւն:

Մնացած զօրամասերում էական ռազմի ընդհարումներ չեղան:

ԹԻՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

3 նոյեմբերի

ԼՈՆԴՈՆ.—Րէյտէրի գործակալութիւնը հաղորդում է, որ բրիտանական կառավարութեան արած յայտարարութեան համաձայն՝ նա մտադրութիւն չունի որևէ ռազմական կամ ծովային գործողութեան ձեռնարկել Արաբիայում, բացի միայն այնպիսի գործողութիւններից, որոնք անհրաժեշտ են արաբների շահերը թիւրքերի յարձակումներից պաշտպանելու համար, կամ թէ օսմանեան իշխանութիւնից ազատվելու արաբների ջանքերին աջակցելու համար:

ԵԿԱՏԵՐԻՆՕՍԼԱՒ.—Բերին թիւրք գերիների առաջին խմբին՝ թւով 201 հոգու: Թիւրքերը ցնցոտիների մէջ են: Գերիների պատմելով, Թիւրքաց զօրքի մէջ գերման օֆիցէրները վատ են վերաբերվում զինուորների հետ, որի պատճառով եղան զինուորների ապստամբութիւններ, որոնց խստագոյնս ճնշեցին գերմանացիք:

(Լրագիրներից)

Անգլիայի և Յունաստանի միջև բանակցութիւններ են վարվում Եգիպտոս յունական զօրքեր ուղարկելու վերաբերութեամբ: Յունաստանը պատրաստ է իր զինուորական ոյժերը դնել Անգլիայի տրամադրութեան տակ, բայց, հենվելով Թիւրքիայի միջև գոյութիւն ունեցող գաղտնի պայմանագրի վրա, որ ուղղված է Յունաստանի և Սերբիայի դէմ և որի ոյժով Թիւրքաց զօրքերն անցնելու են բօլգարական Թրակիայով, խնդրում է Անգլիային երաշխաւորել նրան Բօլգարիայի յարձակումից:

Մայրաքաղաքի թերթերը լի են տեղեկութիւններով այն մեծ ոգևորութեան մասին, որ այս րոպէիս համակել է հայ ազգաբնակութեանը Ռուսաստանի և Կովկասի քաղաքներում: Ամենուրեք կատարվում են դրամական հանգանակութիւն և կազմակերպվում են կամաւորների խմբեր:

«Р. См.»-ում տպված է բառացի հետևեալը. «Մոսկվայի հայկական կոմիտէտը Թիֆլիսի կենտրօնական բիւրօյից ստացել է հետևեալ հեռագիրը. «Ուղարկեցէք որքան կարելի է շուտով դրամ և հագուստ: Շարունակեցէք ցուցակագրել կամաւորներին, բայց առ այժմ ի նկատի ունենալով, որ Կովկասում կամաւոր զինուորների թիւը շատ մեծ է, մի ուղարկէք նրանց: Մենք արդէն միջնորդում ենք թոյլ տալու կազմել նոր կամաւորների խմբեր: Թիւրքաց Հայաստանում սկսվել են ջարդեր ու կոտորած: Ամենուրեք հրամայված է ազատելու բոլոր այն թիւրքահպատակներին, որոնք ձերբակալված են իբրև պատերազմական գերիներ: Միայն Բախմուտում այդպիսիների թիւն է 150 մարդ»:

Բաղդադում թիւրքերը յարձակվել են գրաւել 10 հազ. զէնք, որ ստանալու էր անգլիական հիւպատոսարանը: Հաղորդելով այդ մասին, «Տայմսը» մեղադրում է Անգլիային Թիւրքիայում ներքին յուզմունքներ առեղծելու մէջ:

«Իկդամը» յայտնելով, որ Բօլգարիան արդէն կարողացել է 100,000 զինուոր կենտրօնացնել Թիւրքաց սահմանում, կասկածելի է գտնում Բօլգարիայի բռնած դիրքը և խորհուրդ է տալիս թիւրք կառավարութեանը արթուն լինել:

Իգդիրից հեռագրում են «Կ. Сл.»-ին. «Գերի թիւրքերը պատմում են, որ պատերազմի սկզբում տրամադրութիւնը նրանց զօրքերում շատ ոգևորված էր: Նրանց յայտնել էին, թէ Վարշավան գտնվում է գերմանացիների ձեռքում, որ աւստրիացիք խլել են Լվօվը և թէ օրեւօր սպասվում է Պետրօգրադի անկումը, որ ամբարձված է ծովից գերմանական Բալտիկեան նաւատորմի ձեռքով: Թիւրքերը հաւատացած էին, որ նրանք գրաւելու են ամբողջ Կովկասը»:

Կ. Պօլսից հեռագրում են, որ մեծ վէզիրը յաճախակի դիմեց Էնվէր-փաշային, խնդրելով տալ իրան հրաժարական: Վերջին անգամ Էնվէրը պատասխանեց վէզիրին, որ աւելի շուտ կը կախէ նրան, քան պաշտօնանկ կանէ:

Իգդիրից մի տխուր լուր են հեռագրում, թէ հայ կամաւոր գնդերի առաջնորդներից մինը՝ Դրօն վիրաւորվել է կռւում: Բայազիդից կառք է ուղարկված վիրաւորին Իգդիր բերելու համար:

Իգդիրից հեռագրում են «Կ. Сл.»-ին, որ քիւրդերի մէջ ազդեցիկ Աբդուլ-Րէզաս Բեդրխան-զադէն իրան հաւատարիմ քիւրդերի հետ անցել է Ռուսաստանի կողմը: Համիդցիները հարիւրներով միանում են Աբդուլին և հաւատացնում են, որ նրանք պատրաստ են կռւել թիւրքերի դէմ:

«Р. В.»-ին հեռագրում են Թիֆլիսից, որ Ուրմիայից բերել են Թիւրքաց հիւպատոսին և պահում են հիւրանոցում, ինչպէս առաջուց բերված գերմանական, աւստրիական և թիւրքական հիւպատոսներին: Հիւպատոսներին առաջարկված է մեկնել արտասահման Պետրօգրադի վրայով, դէպի ուր նրանց ձրի տոմս է տրված:

Կ. Պօլսից հեռագրում են, որ ոչ ոք չէ համարձակվում փողոց ելնել: Նոյնիսկ մինիստրները փողոցներում երևալիս հետները ուժեղ պահակներ են վերցնում: Կ. Պօլսում սով է սպառնում: Քաղաքում գողութիւնները սաստկացել են, առանձնապէս կողոպտվում են հացատները: Երրեակ համաձայնութեան պետութիւնների հպատակների համար սահմանված է անտանելի վիճակ:

ՌՈՒՍ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՌՈՒՍ-ԱՒՍՏՐԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

3 նոյեմբերի

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ.—Պաշտօնական: Գերագոյն Զօրահրամանատարի շտաբի կողմից.

Հոկտեմբերեան կռիւներից յետոյ, որոնք Վարշավայի և Իվանգորոդի ճանապարհներին վերջացան մեր յաղթութեամբ, հակառակորդը սկսեց ետ քաշվել դէպի իր սահմանը, կործանելով իր ետևից հիմնայատակ բոլոր ճանապարհները, թէ երկաթուղագծերը և թէ խճուղիները: Երկաթուղագծերում թշնամին պայթեցնում և հրդեհում էր կայարանների շէնքերը: Բոլոր կամուրջները, ջրամբարի խողովակները և այլն թշնամին պայթեցրել է այնպէս հիմնայատակ, որ անկարելի է վերանորոգել, այլ պէտք է փոխարինվեն նորերով: Խճուղիների վրա բոլոր կամուրջները քանդված են: Այդ հանգամանքը դանդաղեցրին մեր հետապնդումը, որի պատճառով Վիսլայի ձախ ափին հակառակորդին աստիճանաբար աջողվեց ճողոպրել մեր հարուածներից և քաշվել իր երկիրը: Դրանից յետոյ գերմանացիք, օգտվելով իրանց երկաթուղային լայն ցանցից, սկսեցին արագութեամբ իրանց զօրքերը փոխադրել դէպի հիւսիս՝ մեր աջ զօրաթևի դէմ խոշոր ոյժեր կենտրոնացնելու նպատակով: Զօրքերի տեղափոխութեան այդ գործողութիւնը պաշտպանում էր արտիլէրիան:

Նոյեմբերի սկզբից երևաց, որ թշնամին առաջ է դիմում Վիսլայի և Վարտայի միջև և այդ առաջխաղացման հետևանք եղան այն կռիւները, որոնք ներկայումս զարգանում են Պլօցկ-Լէնչիցա-Ունէյովի զօրաճակատում:

Արևելեան Պրուսիայում՝ Ստալուպէնէն-Գօսսէնի շրջանում հակառակորդը փորձեց մի քանի կէտում փոքր զօրամասերով յարձակման դիմել, սակայն, անաջողութեան հանդիպելով, նահանջեց:

Սօլդաու-Նէյդէնբուրգ շրջանում յամառ կռիւները շարունակվում են:

Մեր առաջխաղացումը դէպի Կրակով, նաև Գալիցիայի զօրաճակատում

շարունակվում է։ Աւստրիացիք փորձեցին պաշտպանվել մեր առաջացման ճանապարհների վրա, բայց ապարդիւն։ Նիսկոյից դէպի հարաւ ընկած շրջանում տեղի ունեցած կռիւներում հոկտ. 31-ին մենք գերեցինք 10 օֆիցէրի և մօտ 1000 զինւորի»։

ՖՐԱՆՍ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԱՆԳԼՕ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
2 Նոյեմբերի

ՊԱՐԻԶ.—Պաշտօնական հաղորդագրութիւնը յայտնում է, որ մեր զօրքերը թշնամուն վանեցին Իզէրի ջրանցքի աջ ափի ուղղութեամբ։ Գերմանացիք վերջնականապէս հեռացան նաև ձախ ափից։ Թշնամին փորձեց յարձակման դիմել Իպրից դէպի հարաւ, բայց ապարդիւն։

Հավասի գործակալութեանը հաղորդում են, որ Իպրի շրջանում վերջին օրերի կռիւներում թշնամին խոշոր կորուստներ ունեցաւ։ Շատ զօրամասերից մնացել են ընդամենը մի քանի տասնեակ մարդ։ Դաշնակից զօրքերի և գերմանացիների ռազմագծերը ներկայումս շատ մօտեցել են իրար։

ՊԱՐԻԶ. — Պաշտօնական հաղորդագրութիւն։ Իզէրի ջրանցքում՝ Նիւպօրի մօտ և դէպի վեր մինչև Դիկսմիւդէ երէկ, բացի թնդանօթաձգութիւնից, ոչինչ էական բան տեղի չունեցաւ։ Պատերազմի վայրը յորդ անձրևների պատճառով դժուարանցանելի է դարձել. Ջուրը հեղեղել է ընդարձակ տարածութիւն, սկսած Դիկսմիւդէի հարաւային շրջանից հինգ կիլօմետր երկարութեամբ մինչև Դիկսխոտէից հիւսիս։ Թշնամու ոյժերը, որոնք փորձում էին անցնել ջրանցքով Դիկսմիւդէ-Դիկսխոտէ շրջանում, ամենայն ցիրուցան արվեցին կամուրջների այն կողմը, որի ժամանակ գերմանական մի ամբողջ գունդ բոլորովին ոչնչացաւ. Դիկսխոտէից դէպի հիւսիս։ Իպրից դէպի հարաւ-արևելք գերմանական երկու ուրիշ յարձակում վանվեցին։ Այստեղ մենք յարձակման դիմեցինք և խլեցինք թշնամուց մի քանի դիրք, որոնց նրանք գրաւել էին օրեր առաջ։ Լիսի և Ուազի միջև եղան լոկ մանր ընդհարումներ, նաև մի քանի մասնակի աջողութիւններ յօգուտ մեր Էնի և Շամպանի շրջանում։ Շարունակվում է անհետևանք հրացանաձգութիւն Արգօնի շրջանում։ Գերմանացիք ապարդիւն յարձակումներ գործեցին Սէն-Միւբէլի վրա՝ Սէն-Միէլի շրջանում։ Թշամին ի զուր տեղը ջանաց ձեռք ձգել անպասելի հարուածով Ապրէմոնի անտառը։ Վօգէզներում ռազմական գործողութիւններ չը կան։

ԱՒՍՏՐՕ-ՍԵՐԲԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
2 Նոյեմբերի

ՆԻՇ.—«Պրէսս-Բիւրօն» հաղորդում է. «Ի նկատի ունենալով մեր երկիրը մտած թշնամու գերազանց ոյժերը, մեր զօրքերն աստիճանաբար ետ էին քաշվում, որպէս զի հնարաւորութիւն ունենան կռւի բռնվել աւելի նպաստաւոր պայմաններում. այդ պատճառով մեր զօրքերը թողին Պէշկուն, Զաւլագուն և Կօցելէվօն»։

ԾՈՎԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
3 Նոյեմբերի

ՏՕԿԻՕ. — Այսօր եապօն զօրքերը հանդիսաւոր կերպով մտան Ցինդաօ։

ՀԱՄԱԵՒՐՕՊԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
2—3 Նոյեմբերի

ՊԱՐԻԶ.—Արտասահմանեան մամուլի ներկայացուցիչների կոմիտէի որոշմամբ գերմանական և աւստրօ-ունգարական լրագիրների թղթակիցները հանվեցին թղթակիցների ընկերութեան կազմից։ Կոմիտէտը վճռեց ընկերութեան պատուաւոր անդամներ գրել Ֆրանսիա տեղափոխված բէլգիացի ժուրնալիստներին։

ՀՌՈՄ.—Կազմվեց մի կոմիտէտ սենատորներից և քաղաքական գործիչներից Լուցատտիի նախագահութեամբ՝ բէլգիացիներին օգնելու համար։

ՎԱՐՇԱՎԱ.—Լօձ է բերված 350,000 ռ. քաղաքին փոխարինաբար յատկացված 2 միլ. գումարից։ Դրամը յանձնվեց քաղաքային կոմիտէտին։

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ.—Ի նկատի ունենալով պատերազմական ժամանակի արտակարգ հանգամանքները, արգելված է արտահանել Ռուսաստանից Եւրոպական Ռուսաստանի ցամաքային ճանապարհով և Սպիտակ, Բալտիկ, Սև ու Ազով ծովերի բոլոր նաւահանգիստներով՝ պղինձ, պողպատ, արճիճ ու կապար։ Բացառութիւն լինելու է դաշնակից և Ռուսաստանին բարեկամ տէրութիւնների համար։

Թոյլատրված է արտահանել շաքար Արխանգէլի մաքսատան վրայով դէպի արտասահման առանց ակցիզի։

Հոկտեմբերի 20-ից մինչև նոյեմբերի 1-ը յօժարակամ նուէրներ են մտել Կարմիր Խաչի գլխաւոր վարչութեան գանձարկղը 329,792 ռուբլի։

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետ. Հեռ. Գործ)
3 Նոյեմբերի

ՎԱՇԻՆԳՏՕՆ.—Նախագահ Վիլսոնը հրաման հրատարակեց Պանամայի ջրանցքից պատերազմի ժամանակ օգտվելու կանոնների վերաբերեալ։ Բոլոր ազգերի ռազմանաւերը կարող են օգտվել ջրանցքից, վճարելով սահմանված տուրքը։ Կռւող մեծ պետութիւնների ռազմանաւերը ջրանցքով անցնելիս իրաւունք չունեն օգտվել անթել հեռագրից, ի բաց առեալ ջրանցքի իշխանութիւնների հետ յարաբերելուց։

ՍԱԼՕՆԻԿ.—Հոկտ. 29-ին ու 30-ին տեղի հրացանաձգութիւնը՝ Նէվրօկօպի մօտ՝ յոյն և բուլգար սահմանապահ զօրախմբերի միջև վերջացաւ նրանով, որ վիրաւորվեցին 5 բուլգար և 4 յոյն զինւոր։ Հրացանաձգութիւնը դադարել է։

ՈՒՐՖԱ.—Նօբէլ եղբայրներին կապալով տրված չորս գիւղում երևացին նաւթի հետքեր։ Ֆիրման կառուցանում է վիշկաներ 50 դեսեատին տարածութեան վրա։

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

◆ Պարիզից հաղորդում են, որ Վիլհէլմ կայսրը իր գլխաւոր շտաբը փոխադրել է Կօբլէնց, ուր ապրում է կայսրուհու և պրինցների հետ։ Գլխաւոր շտաբը պաշտպանելու համար՝ նրա վրա շարունակ թռիչքներ են կատարում երկու ցէպելին, զինված արագաձիգ թնդանօթներով.

◆ Գերմանացիք շարունակում են մեծ թւով զօրքեր կենտրօնացնել Բէլգիայում։

◆ Պերէմիշլի առաջին բերդերը եռանդով ամրացնում են գերմանացիք։

◆ Ֆրանսիացի բանաստեղծ Բարլատիէն գուշակում է, որ դեկտեմբերին դաշնակիցները կը վերցնեն Էլզաս-Լօթարինգիան, իսկ յունվարի վերջը կարող կը լինեն վարվել Գերմանիայի հետ ցանկացածի պէս։ Զատկի մօտերը հաշտութիւնը կը ստորագրվի։

◆ Պորտուգալիայում սկսվել են միտինգներ Գերմանիայի դէմ։

ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Երեկոյեան Հաղորդագրութիւն)
4 Նոյեմբերի

ԹԻՖԼԻՍ.—Պաշտօնական։ Կովկասեան զօրաբանակի շտաբի կողմից։

Նոյեմբերի 3-ի ընթացքում տեղի ունեցաւ հրացանաձգութիւն սահմանագլխի վրա՝ Բաթումի շրջանի ուղղութեամբ։

Թիւրքերի ջանքերը առաջ շարժվելու Էրզրումի ուղղութեամբ՝ աջողութիւն չունեցան։

Քիւրդերի մի խումբ հրացանաձգութեան բռնվեց մեր հրացանաձիգ վաշտի հետ Ատրպատականում. քիւրդերը ցիրուցան արվեցին։ Միւս զօրախմբերում փոփոխութիւն չեղաւ։

ՍՈՒԼԹԱՆՆԵՐՈՒ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԷՆ

Թիւրք մամուլը պատերազմի նախօրեակին

I

Կ. Պոլիս, 20 հոկտ.

Ռուս-թիւրքական պատերազմի յայտարարութիւնը թէև դեռ չէ եղած, սակայն մէկ քայլ մը միայն մնացած ըլլալով անոր, գրեթէ անխուսափելի կը նկատուի պատերազմը։

Օսմանեան կառավարութեան ընթացքը ցոյց կուտայ, թէ երկրին վարիչներն իսկ հաւատք չունէին պատերազմին յաջող վախճանին վրայ և անկէ խուսափելու համար աշխատեցան առանց սակայն ամեն բան ընելու, մանաւանդ կենսականն ու անհրաժեշտը ընելու։

Այս պատերազմը դարձեալ թիւրքական և ոչ մէկ շրջանակ կը խանդավառէ. իսկ բալկանեան պատերազմին սկիզբը մենք տեսանք, թէ ժողովուրդը որքան միամիտ հաւատք մը ունէր և ինչ ցոյց ըրաւ ի նպաստ պատերազմին։

Ընդհակառակը հիմա ամեն ոք մտատանջ է և երկիւղը, վհատութիւնը ամենուն դէմքին վրայ կը կարդացուի։

Հակառակ գերման քաջալերանքին, և թիւրք մամուլին խրախուսիչ կոչերուն, ոչ մէկ ցոյց տեղի ունեցաւ ի նպաստ պատերազմի։

Երրեակ համաձայն դեսպաններու մեկնումին ալ ժողովուրդը ականատես եղաւ սրտաբեկութեամբ, և ոչ ոք համարձակեցաւ բառ մը արտասանել՝ ոչ դէմ և ոչ թէր։

Թատերաբեմին վրայ կը մնայ միայն թիւրք մամուլը, որ կը հրատարակէ իրար հակասող խորհրդածութիւններ, որոնցմէ մի քանի նմոյշներ տալ աւելորդ չենք դատեր, որոշ գաղափար մը տալու համար։

Նախ աւելորդ չենք համարիր «Թանինի» զինուորական քննադատ աշխատակիցին—որ կը կարծուի ըլլալ Թիւրքիոյ առաջին զինուորական քննադատը՝ Իսմայիլ Հակկը-փաշա—տեսութիւնը, որուն վերնագիրն էր «Ի՞նչ էր ռուս նաւատորմին դիտումը»։

Ահա այդ տողերը.

«Ռուսները կատարեալ ծրագիր մը պատրաստեր էին, որ սակայն չկրցաւ գործադրուիլ, շնորհիւ օսմանեան նաւատորմին աչալրջութեանը։ Ժամանակէ մը ի վեր օսմ. նաւատորմը Սև ծովուս մէջ ռազմափորձեր կը կատարէր։ Այս պարագան և անցեալները Կէօստենճէէն մինչև Վառնա ու Բուրգազ ցոյց կատարած ռուս նաւատորմին դէմ օսմ. նաւատորմին ալ փոխադարձ ցոյց ընելը մեծ հոգ պատճառած էին ռուս շրջանակներուն։ Անոնք երկիւղ կը զգային, որ Սև ծովուն մէջ յանկարծ զօրեղացած օսմ. նաւատորմը օր մը վտանգ պիտի ըլլար Ռուսիոյ համար։ Ռուսները ամեն ջանք ի գործ դրին այս վտանգին դիմադրաւելու համար, բայց որովհետև Բ. Դուռը կոբովի ընթացք բռնեց, Ռուսիա ի վերջոյ ստիպուեցաւ հնարքի մը դիմելու։

«Ռուսները, օգուտ քաղելով օսմ. նաւատորմին Մարմարա գտնուելէն, մէկ քանի անկարևոր նաւ և 700 ական ունեցող ականակիր նաւ մը Նեղուցին բերանը ղրկեցին, նեղուցը արտաքուստ փակելու համար ականներու զօրաւոր շարքով մը։ Այս կերպով օսմ. նաւատորմը անշարժութեան պիտի դատապարտուէր Մարմարայի մէջ ու չպիտի կրնար դուրս ելլել Նեղուցէն։ Ռուսներն իրենց այս գործողութեան մէջ յաջողելու համար երկու բան կար ընելիք, կամ առանց պատերազմի յայտարարութեան՝ սպասել որ մեր մարտանաւերը մէկիկ-մէկիկ օդը ելլէին, և կամ պատերազմ յայտարարելով ղրկէին իրենց նաւատորմը, հսկելու համար ականներու գիծին վրայ։

«Առաջին պարագան հաւանական չէր այնքան, որովհետև ականներուն գոյութիւնը կրնար հասկցուիլ առևտրական նաւերու օդը ելլելովը. երրորդ հաւանութիւն մըն ալ կար, այսինքն մեր նաւատորմը երկու մասի բաժնել, զանիկա գործողութեանց խարխափէ ղրկել և այնպէս յաղթել անոր։ Ռուսները կուզէին, որ մենք չկարենայինք թորփիլները վերցնել. մէկիկ-մէկիկ պիտի ընկղմէին թորփիլները վերցնելու համար մեր ղրկելիք նաւերը, ու այս կերպով մեր նաւատորմը բանի մը չպիտի ծառայէր։ Այս ծրագիրէն յայտնի կերևայ, որ Ռուսիա որոշած էր պատերազմի յայտարարութիւն ևս ընել։

«Տարբեր կերպով կարելի չէ բացատրել ժամանակէ մը ի վեր երրեակ համաձայնութիւնը կազմող պետութիւններուն իրենց դեսպանները մեր երկրէն դուրս հանելը։ Վերջապէս, ինչպէս ըսինք, ծրագիրը շատ աղէկ պատրաստուած էր, բայց օսմ. նաւատորմին աչալրջութիւնը զայն ամուլ թողուց»։

Իսկ նոյն թերթը, որ Իթթիհադ և Թէրաքկը կուսակցութեան օրգանն է, դէպքը կը համարէ «անակնկալ» և կը գրէ.

«Յանկարծ պատմական դէպքի մը առջև գտնուեցանք բայրամին, զոր ամեն ոք կուզէր խաղաղութեամբ ողջունել։ Սև ծովու նեղուցին մօտերը օսմ. մէկ քանի մարտանաւեր փորձ կատարած միջոցին յանկարծ ռուս մարտանաւերու հանդիպեցան և յարձակումի առարկայ եղան։ Օսմ. տորմիղը օրինաւոր պաշտպանութեան վիճակի մէջ գտնուելով իր պարտականութիւնը կատարեց և, մեր ընթերցողները կրնան վստահ ըլլալ, տուաւ պատիժը օսմ. դրօշին դէմ եղած նախատինքին։ Այս դէպքը թերևս նախաբանն է դէպքերու, որ պատմական ամենակարևոր շրջանի մը պիտի առաջնորդեն մեզի։ Մեր ընկղմած ռուս նաւերէն ազատած սպաներուն ու նաւազներուն յայտարարութենէն կը հասկցուի, որ ռուս մարտանաւերը եկած էին նեղուցը փակելու ականներով և արգիլելու օսմ. նաւատորմին Սև ծով ելլելը։

«Հետևաբար, մեր մարտանաւերուն կողմէ կրակ բացուիլը ամենաբնական օրինաւոր պաշտպանութեան գործողութիւն մըն էր։ Մենք բնաւ թշնամական դիտում չունէինք։ Յարձակումի դիտումով դուրս ելլող նաւատորմ մը երկու հին թնդանօթակիր ընկղմելու համար իր թնդանօթները վառելու չափ անխելք չի կրնար ըլլալ։ Եթէ այնպիսի միտք մը ունեցած ըլլար, յանկարծական յարձակումով մը պիտի ուզէր թշնամին զարնել անոր ամենէն էական մէկ կէտին վրայ։ Երկրորդ, յարձակումի դիտում ունեցող նաւատորմ մը բայրամի առթիւ սպաներուն ու նաւազներուն արձակուրդ չէր տար մէկ քանի օր և յետոյ զանոնք հապճեպ կանչելու չէր հարկադրուեր։ Երրորդ, պատերազմիլ ուզող պետութիւն մը այսքան հանդարտ ու բնական վիճակի մէջ չէր գտնուիր և անակնկալ յարձակումի համար պէտք եղած միջոցները մոռցած չէր ըլլար։

«Կրնանք մեր այս ապացոյցները տակաւին շարունակել, բայց խնդիրն այնքան բացայայտ է, որ պէտք չենք տեսներ։ Իրօք. մենք բնաւ չէինք սպասեր այս դէպքին։ Հակառակ անոր՝ որ երրեակ համաձայնութիւնը մեզի դէմ մեծ թշնամութիւն ցոյց տուաւ և մեծ զայրոյթ առաջ բերաւ, ինչպէս Անգլիոյ կողմէ մեր երկու մարտանաւերուն գրաւումը, բայց կը խորհէինք թէ հանգիստ պիտի ձգուէինք։ Սակայն անոնք չէին ուզեր, որ Թիւրքիա ինքզինքը պաշտպանելու կարող վիճակի մէջ գտնուէր, այլ կուզէին զանիկա տեսնել ամեն հրամաններու հլու կատարող։ Ըսուեցաւ, որ մեր յափշտակուած մարտանաւերուն տեղ գնուած երկու մարտանաւերուն թոյլ չպիտի տրուէր, որ անոնք ազատօրէն շրջէին իբր չէզոք մարտանաւեր, և ըսուեցաւ, որ անոնց օսմ. դրօշը չպիտի ճանչցուէր, որով հակառակ միջազգային օրէնքներուն՝ մեր իրաւունքը չէր ճանչցուէր։ Բայց մենք, զգալով որ պէտք չէր այս տագնապալի ժամանակներուն մէջ ձայն բարձրացնել, չը տեսնել կը ձևացնէինք թշնամութեանց այս նշաններն ու կատարելապէս կը պահէինք մեր չէզոքութիւնը։

«Այս տողերը գրելով վստահ ենք, որ բովանդակ ազգին թարգմանը կը հանդիսանանք։ Պատմութիւնն ալ պիտի վկայէ, որ մեր այս խօսքերուն մէջ բնաւ յուզում, մտահոգութիւն ու ջղայնութիւն չկայ։ Կը յայտարարենք յանուն ազգի մը, որ վճռած է իր իրաւունքն ու կեանքը ամեն բանի դէմ պաշտպանել, գնահատած ըլլալով իր պարտականութիւնը այնպիսի վայրկեանի մը մէջ, ուր պատերազմի ու խաղաղութեան միջև մէկ քանի ամենապարզ ձևականութիւն միայն մնացած է և հետևաբար կացութիւնը ծանր է, թէ օսմ. պետութիւնը բնաւ փափաք ունեցած չէ նոր տարր մը ևս աւելցնելու մարդկութեան վրայ ծանրացած աղէտներուն վրայ։ Այս անկեղծ խօսքերուն կրնանք կցել նաև, թէ երբ ենթադրենք, որ ընդհարումն արդիւնք էր թիւրիմացութեան մը, բնաւ պէտք չէ կասկածիլ, որ ամենէն աւելի մենք պիտի ցաւինք։

«Ամեն պարագայի մէջ, մեր իրաւունքը ամեն տեսակ յարձակումներու դէմ պաշտպանելու համար վճռականութիւն ունինք, բայց միանգամայն պաղարիւնութիւն ու կորով կացութիւնը դատելու տրամաբանօրէն։ Մեր ուսերը պատրաստ են ամեն զոհողութիւն կրելու»։

Հայորդի

ՀԱՅԵՐԻ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

«Бирж. Вѣд.»-ի թղթակիցը իր թերթին՝ Րօստովից՝ հեռագրում է հետևեալը.

«Այսօր ձեր թղթակիցը եկաւ Նոր-Նախիջևան, որ բնակեցված է հայերով։ Այստեղ նկատվում է մեծ ոգևորութիւն։ Տիրում է խոր հայրենասիրական տրամադրութիւն։

«Ամեն օր գալիս են կամաւոր զինւորներ և խնդրում են իրենց Թիւրքաց սահմանը ուղարկել։ Կան կամաւորներ, որոնք թիւրքահպատակ են, բացառապէս հայեր, որ ցրված են Ռուսաստանում. Նրանք թողել են ընտանիք, գործ և գնում են Կովկաս։

«Մի քանիսը մասնակցել են Թիւրքիայի հետ եղած նախկին կռիւներին, գիտեն զէնք բանեցնել, ծանօթ են Փոքր-Ասիայի վայրերին և իմանում են տեղական լեզուները։ Նրանք, անկասկած, մեծ օգուտ կը բերեն ռուսական զօրքերին։

«Ես խօսակցութիւն ունեցայ տեղական հասարակական ականաւոր գործիչների հետ, ի միջի այլոց Թիֆլիսի բիւրոյի Նախիջևանի կոմիտէտի նախագահ յայտնի երդ.-հաւատ. Զալխուշեանի հետ, որը հայերի միացումը Ռուսաստանի հետ բացատրում է նրանով, որ Գոլիցինին և Լօբանով-Րոստովսկիին փոխարինել են Վօրոնցով-Դաշկով և Սազօնովը։

«Ցրիւեալ պետական գործիչները իրենց խելացի քաղաքականութեամբ հայերին դարձրին դէպի Ռուսաստանը։ Հայերը Ռուսաստանի համար, և կառավարութիւնը լաւ գիտէ, որ հայ ժողովուրդը լաւ առաջապահ դիրք է Թիւրքիայի կռւում։

— Մեր հասարակութեան մէջ,—շարունակեց Զալխուշեան,—հսկայական ոգևորութիւն է տիրում, կամաւորների խմբերի համար նուիրում են խոշոր գումարներ։ Կամաւորները գրվում են մասսաներով։ Լաւագոյն ապացոյց՝ Թիֆլիսից հեռագրով խնդրում են միայն ցուցագրել կամաւորներին և դադարեցնել նրանց առաքումը Կովկաս։ Հայերը այս պատերազմը սուրբ են համարում իրենց համար։ Նրանք խորապէս հաւատացած են, որ՝ ճիշդ է դարերով արիւն են թափել և կոտորվել թիւրքերի ձեռքով, սակայն վերջապէս ազատութիւն կը ստանան։ Մեր հասարակութեան մէջ խորին ուրախութիւն է տիրում և այն առիթով, որ հայերը առաջին ճակատամարտում օգնութիւն են արել վայրերին ծանօթ լինելովը և վարպետ հետախուզութեամբ»։

ԼԵՀԱԿԱՆ ԼԵԳԻՈՆ

Վարշավայի փողոցներում փակցված է հետևեալ կոչը.

«Լեհեր. Գերագոյն Զօրահրամանատարի բարեհաճութեամբ մեզ թոյլատրված է լեգիոններ կազմել։

«Մեր լեգիոնները կանչվում են երկրի պաշտպանութեան համար գործելու և դըժուարացնելու ու թուլացնելու գերմանական զօրքի մուտքը դէպի Լեհաստան, ոչնչացնելու նրանց մանր վաշտերը, ամեն հնարաւոր միջոցներ ձեռք առնելու, որպէսզի պրուսական բարբարոսութիւնը արտաքսված լինի մեր հողից և ռուս բանակի հետ միասին վերջացնելու ազգայնականութեան համար մեծ գործը—պրուսական իշխանութեան ոչնչացումը։

«Հայրենակիցներ, թէև մեր եղբայրները հարիւր-հազարներով կռւում են ռուսական գործող բանակի մէջ գերմանացիների դէմ, սակայն ոչ մի րոպէ չը պէտք է կասկածել, որ մեզ մօտ Լեհաստանում կը գտնվեն տասնեակ հազարներով կամաւորներ, որոնք պատրաստ կը լինեն մտնել ռազմիկ լեգիոնների շարքը, և որ նուիրաբերութիւններ կը ստացվեն նրանց հագցնելու համար։

«Զէնք, ռազմամթերք, ձիեր կը տան մեզ ռուս իշխանութիւնները»։

Այնուհետև բերվում են ընդունելութեան պայմանները լեգիոնների մէջ մտնելու համար. 1) կամաւորների հասակը պէտք է լինի 18 տարեկանից սկսած, 2) ազգով՝ լեհ, 3) մաքուր անցեալ, 4) պէտք է ենթարկվել զինւորական դիսցիպլինայի և դատարանի, 5) պարտադիր ծառայութիւն պատերազմի բոլոր ժամանակ, 6) կընդունվեն նրանք, որոնց առողջական դրութիւնը բժշկական քննութիւնը բաւարար գտնի, 7) ուսանող երիտասարդութիւնը պէտք է իր ծնողների համաձայնութիւնը առնի։

Հագուստի, իրերի մասին խօսելուց յետոյ, կոչի հեղինակ՝ լեհական լեգիոնների պետ Գօրչինսկի մի կոչով դիմում է լեհերին սանիտարական լեգիոններ կազմել։

Կոչը վերջանում է այսպէս.

«Թող մեր հայրենակիցները մտնեն լեգիոնների շարքը, ուր հնարաւորութիւն կունենան հանդէս բերելու իրենց քաջութիւնը, եռանդը և զոհաբերելու պատրաստականութիւնը»։

Հոկտեմբերի 23-ի ամբողջ օրը,—ասում է «Рус. Сл.»-ի թղթակիցը,—Երուսաղէմեան ծառուղու մօտի № 64 տան դուռը, ուր գտնվում է լեգիոններ կազմող կոմիտէտը, կանգնած էր մեծ ամբոխ, որ հերթի էր սպասում հայրենասէրների լեգիոնների մէջ գրվելու։

Գօրչինսկիի կոչին արձագանք է տալիս մեծ մասամբ հասարակ ժողովուրդը։

ՍՕՑԻԱԼԻՍՏՆԵՐԻ ԿՈՆԳՐԷՍԸ

Ինչպէս հաղորդում է «К. Мысль», չէզոք երկիրների սօցիալիստների կոնգրէսին, որ լինելու է Ամստերդամում, խորհրդակցական ձայնով են հրաւիրված կռւող պետութիւնների սօցիալիստները։ Կոնգրէսի նպատակն է վերականգնել ինտերնացիոնալիզմը։ Սկզբում մտադրութիւն կար կոնգրէսը հրաւիրել Լօնդօնում, բայց Գերմանիայի սօցիալ-դեմօկրատները բողոքեցին։ Ընդհակառակը, ֆրանսիացիները Գէդի գլխաւորութեամբ պնդեցին, որ կոնգրէսը գումարվի Լօնդօնում, և զիջեցին միայն անգլիացիների ճնշմանը, որոնք համաձայնում էին, որ կոնգրէսը լինի Ամստերդամում։ Ֆրանսիական սօցիալիստներից կոնգրէսում որպէս ներկայացուցիչ լինելու է Գէդը, բէլգիացիներից՝ Վանդերվէլդէ. գերմանացիներից գնում են մեծամասնութեան պատգամաւորները, որոնք հաւանութիւն են տուել պատերազմի ծախքերին, և փոքրամասնութեան պատգամաւորները, որոնք բողոքել են այդ բանի դէմ։ Փոքրամասնութեան պատգամաւորներն են Լեդեբուր, Հաազէ և Լիբկնեխտ։

ՆԱՆՍԷՆԻ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆԸ

Նանսէնը Խրիստիանիայի համալսարանում կարդաց հրապարակային դասախօսութիւն, որին ներկայ էր նաև թագաւորական զոյգը։ Այն քարոզը, թէ ուժեղը իրաւունք ունի ոչնչացնել թոյլին, թշնամական է կուլտուրային, ասաց Նանսէնը։ Համաշխարհային պատմութիւնը վկայում է, որ յաճախ հենց մանր ազգերն են եղել կուլտուրայի մեծագոյն շարժողները։ Այդպիսով այն կարծիքը, թէ իբր ամեն մի փոքր տէրութեան շահաւէտ է մտնել մեծ պետութեան կազմի մէջ, պէտք է ընդունել անհիմն։ Ամեն մի ժողովուրդ պէտք է պաշտպանէ իրան մինչև վերջին հնարաւորութիւնը։ Երբ վտանգը սպառնում է ուղղակի ազգի գոյութեանը, առանձին քաղաքացու կեանքը իր արժէքը կորցնում է։

ԲՈՂՈՔ ԹՈՒՐՔԱՑ ԳԱԶԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԴԷՄ

Կիէվի բարձր կրթարաններում սովորող հայ ուսանողները Թիֆլիսի հայ հասարակական գործիչների անունով ուղարկել են մի բողոք թիւրքաց գազանութիւնների դէմ, որ գործադրել են Հայաստանի ազգաբնակութեան վրա։

Բողոքում ասված է.

«Մենք, հայերս, մինչև մեր հոգու խորքը վրդովված ենք Թիւրքիայի ամբարտաւան յարձակումից, որ գործվեց Ռուսաստանի վրա, և Հայաստանի անմեղ ազգաբնակութեանը ջարդելուց ու կոտորելուց։ Հայ ազգաբնակութիւնը պէտք է օգտվի ներկայ մոմենտից, որպէսզի խորտակի մեր դարաւոր թշնամուն—Թիւրքիային, և իր եղբայրակիցներին ազատի թիւրքաց գազանութիւննե-

րից, որոնց ենթարկվում են նրանք շատ տարիների ընթացքում։ Հայ ամբողջ երիտասարդութիւնը, որպէս մի մարդ, պէտք է կանգնի թիւրքական բաշիբուզուկների դէմ գործող զօրքի շարքում»։ («Ут. Р.»)

ՊԱՐԻԶՈՒՄ

II

Պարիզի պաշարման սպառնալիքը անցաւ. գերմանական հեղեղը, խոչընդոտի պատահելով, փոխեց իր ընթացքը։ Պատկերը փոխվեց. ռազմական բեմից սկսում էին ուղարկել յաղթական աւարները մէկ-մէկի հետևից։ Խլված դրօշակների թիւը 8—9-ի հասաւ։

Այդ բոլորը բերում են «Hôtel des invalides» զօրաց թանգարանը։ «Ինվալիդների տան» վանդակների մօտ այժմ կանգնած են ռազմիկանութիւնը, պահակներ. առաւօտից մինչև մութն ընկնելը ահագին բազմութիւն կանգնել ու սպասում է ինչ-որ մի բանի... որ բերեն յաղթական նոր աւարներ։

Եւ աւարը Պարիզ բերող զինւորները գիտեն ժողովրդի այդ թոյլ կողմը... Համաձայնութեան հրապարակից դէպի վեր, Ելիսեան դաշտերով, դանդաղաշարժ գնում է զինւորական ահագին բեռնակիր աւտոմոբիլը բրէզենտով ծածկված։ Անցորդները աշխատում են տեսնել, նկատել մէջի եղածը, բայց զուր։ Զինւոր-շօֆֆերին արգելված է խօսել կողմնակի մարդկանց հետ. նա չի կարող պատմել, թէ ինչ է բերում։ Բայց ահա ներսից դուրս է մզվում մի սև կամ կապոյտ թեք ու արևի տակ պսպղում մի փայլուն սաղաւարտ... Ոչ ֆրանսիական, այլ Casque à pointe —ու ապա աւտոմոբիլը շտապեցնում է իր ընթացքը։ Հասարակութիւնը, սակայն, գլխի ընկաւ արդէն և խռկական աղջուանք է սկսում նրա ետևից։ Վազում են դայեակները երեխաների հետ, կանայք ու տղամարդիկ, որքան շունչ ունեն։ Եւ մի կարծէք, թէ նրանք որևէ բան կը տեսնեն։ Աւարը կը մտցնեն «Ինվալիդների տան» բակը, և վանդակը կը փակվի ամենքի քթի դիմաց։

Այստեղից պարիզեցիների համակրանքը անցնում է անգլիական զօրքին։ Նրանք հագել են աւազագոյն հագուստներ, ինչպիսին հագնում են որսորդները։ Նրանք բոլորն էլ միատեսակ են՝ բարձրահասակ, ճկուն, համաչափ կազմուածքով, զիմացկուն սպորտսմէններ։ Մինչև իսկ կռւի արհաւիրքներից յետոյ, ինչպէս ասում են, նրանք մնում են միևնոյն ջէնտըլմէնը, խնամքով սափրված ու անվրդով։

Նրանց համակրանքի արտայայտութիւնները այն աստիճանի են հասնում, որ մինչև իսկ բոլոր թաղերի մանուկներն անգամ իրանց պարտքն են համարում սեղմել նրանց ձեռքը։ Զինւորները ձեռները դնում են իրանց ետևին, ու ձեռք սեղմելը կատարվում է ետևից. և նրանք քայլում են առանց ընդհատելու իրանց խօսակցութիւնը։

Ֆրանսիական զինւորի արիութիւնը, այսպէս ասած, զուարթութեան մէջն է կայանում։ Հետևակ զինւորը օյինբազութիւն է անում իր սուրինի հետ. Թնդանօթաձիգը ռումբը դնելով՝ յանձնարարում է նրան հաղորդել գերմանացիներին իր խորին մեծարանքը. իսկ անգլիացին կռիւ է մղում այնպէս, ինչպէս ջէնտըլմէնը պէտք է գործ կատարէ մեթօդիկ կերպով ու պաղարիւնօրէն։ Բայց դրա փոխարէն, ինչպէս պատմում են, երբ վերջանում է կռիւը, նրանք այլևս զինւորականներ չեն կարծես ու կատարեալ անձնատուր են լինում անհոգութեամբ իրանց երեք գլխաւոր պարապմունքներին՝ իրանց անձը լուանալու, ածիլվելու և թէյ խմելու. մի անգամ գերմանացիները յարձակւում են գործել անգլիացիների մի ամբողջ վաշտի վրա, վրա հասնելով սրանց գետի ափին տկլոր, սապոնը ձեռքներին։

Պարիզում գերմանացի գերիներ մենք չը տեսանք. նրանց մօտակայ կայարաններից ուղարկում էին գաւառները և նոյնիսկ պարիզեան ժուրնալիստներին արգելել էին խօսել նրանց հետ։ Շատ անգամ նրանց տանում էին գիշերով, այնպէս որ ոչ ոք չը գիտէր, թէ երբ։ Մի անգամ լուր տարածվեց, որ ժամը 3-ին բերելու են 500 գերիներ մի գեներալի հետ։ Ամբողջ Լաֆայէտի փողոցը, սկսած Հիւսիսային կայարանից, լցված էր ժողովրդով։ Անցաւ մի ժամ. ժողովուրդը էլ աւելի էր բազմանում։ Անցաւ էլի մի ժամ, երկրորդը։ Ամբոխը անհամբեր սպասում էր։ Մէկ էլ հեռուից երևացին զինւորական սայլերը տախտակներով բեռնաւորված. դրանց էլ օվացիաներ արեց սպասելուց յոգնած հասարակութիւնը։ Դրանից յետոյ ժողովուրդը ցրվեց։ Իսկ գերիների ոստիկանութիւնը, երկիւղ կրելով թշնամական ցոյցերից, ուղարկել էր ուրիշ ճանապարհով։

Սակայն մեր ամենամեծ զուարճութիւնը Պարիզի վրայով նորանոր զօրքերի ճանապարհ գնելն էր։ Ցերեկով շատ քիչ էր պատահում, որ ուղարկեն։ Տիւրկօսներին, զուաւներին, սենէգալցիներին Պարիզից ուղարկում էին միշտ գիշերը։

Զուաւների գնդերը բաղկացած են զուտ ֆրանսիական ծագումի զինւորներից։ Նրանք հագել են կապոյտ գոյնի կարճ կուրտկա ալժիրական բօլէրօյի ձևի, կարմիր անդրավարտիքով, ու ծածկում են ֆէսեր։ Տիւրկօսներն էլ հագնում են նոյն ձևի, միայն նրանց անդրավարտիքները կօշտ կտաւից են։ Իրանք արաբական ցեղի պատկանող ալժիրական հրացանաձիգներն են և յայտնի են իբրև կատաղի կռւողներ։

Մենք տեսանք նաև բարձրահասակ սև աֆրիկական սենեգալցիներին։ Մի բնորոշ գիծ. նրանք, ինչպէս և առհասարակ բոլոր նեգրները, կօշիկներ չեն սիրում։ Ով եղել է աֆրիկական գաղութներում, կը հաստատի այդ փաստը։

Սենեգալցին հաւատարիմ է Ֆրանսիային ու իր օֆիցէրներին՝ շան պէս. և որպէսզի աւելի լաւ կռւի, շատերը նրանցից կռւի սկզբում, իրանց իշխանաւորներից աննկատելի, հանում են կօշիկներն ու թաքցնում մի որևէ թփի տակ. այնուհետև սենեգալցին կռւում է առիւծի նման. և եթէ մնում է կենդանի և անվնաս, կռիւը վերջանալուն պէս, իսկոյն շտապում է գտնել համապատասխան զոյգ կօշիկ, որպէսզի չը կշտամբեն իրան արքունապատկան իրերը վատնելու մէջ, ինչպէս այդ տպագրված է իր «Livret militaire»-ում (զինւորի գրքոյկում)։

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԴԱԺԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Քաղված մասնաւոր նամակից)

Ռօգով կայարանից (Վարշավա-Վիէննական երկաթուղագծի վրա) հոկտ. 16-ից գրված մի մասնաւոր նամակից, որ գրվեց մեր տրամադրութեան տակ, աւելորդ չենք համարում քաղել հետևեալ մասերը, որոնք բաւականին բնորոշ են։

«...Երկար և մանրամասն գրելու ույժ չունեմ այն սարսափներից յետոյ, որ գերմանացիք պատճառեցին մեզ. փառք պէտք է տալ Աստուծուն, որ մեզ գոնէ չը կոտորեցին և գաւօզը քարուքանդ չարին։

«Մինչև սեպտ. 28-ը գերմանացիք ամեն օր երևում էին մեզ մօտ, իսկ այդ օրվանից արդէն նրանց զօրքը մտաւ մեր կայարանը և նստեց։ Գերմանական գնացքներն ամեն օր՝ զօրքերով լիքը՝ գնում էին մինչև Սկէրնէվից, իսկ այս վերջին կէտից դէպի մերոնք (ռուսները) արդէն փչացրել էին երկաթուղային գիծը։

«Հոկտեմբերի 8-ին գերմանական գնացքներն սկսեցին ետ գալ Սկէրնէվիցի շրջանից, և մեր կայարանը թշնամու զօրաբանակի համար ծառայեց որպէս խարխախ գործունէութեան (օպէրացիօննայա բազա), այնպէս որ գերմանական զօրքը գալիս էր մինչև Ռօգով, իսկ այստեղից հետախոտ անցնում էր կռւի դաշտ։

«Ամսիս 10-ի գիշերը թշնամու 400 զինւոր գիշերեցին մեր գաւօզում։ Նրանք կոտրատեցին այն բոլոր կողպէքները, որ գտնվում են գաւօզում։ Իսկ ամսիս 12-ին գիշերեցին գերմանական 50 դրագուն, որոնցից շատերը արբած էին և հէնց նոր փախած՝ կռւի դաշտից։ Թէ այդ գիշերը մենք ինչ սարսափներում ապրեցինք մինչև լոյս, այդ նկարագրել իմ ոյժից բարձր է։ Այսքանն ասեմ, որ նրանց մտաբերելն անգամ իմ մազերը բիզ-բիզ են կանգնեցնում։

«Ամսիս 14-ի երեկոյեան ժամը 8-ին, յանկարծ, որտեղից որ էր, ռուսական կոզակները—միմիայն 10 հոգի—վրա տւին սռնից, և գերմանացիք, կարծելով որ մերոնք բազմաթիւ են, փախան, բայց նախապէս ուժանակով քարուքանդ արին երկաթուղային կայարանը։ Ուժանակի պայթիւնն այնքան ուժեղ էր, որ մեր գաւօզի դրան առաջից սկսած մինչև յղկարանը մօտ 20—25 ապակի փշրվեց։ Այդ գիշեր նոյնպէս սարսափով անց կացրինք։

«Բայց մեր կոզակների այդպէս անսպասելի կերպով յայտնվելը փրկարար հետևանք ունեցաւ ամբողջ Ռօգովի վերաբերմամբ, որովհետև թշնամին վճռել էր հետևեալ օրն իսկ, հոկտ. 15-ին, քարուքանդ անել մեր կայարանը, երբ և մեր գաւօզը կոչնչանար անկասկած և գուցէ մենք էլ կենդանի չը մնայինք։

«Գերմանացիների փչացրած երկաթուղագիծն արդէն մերոնք սկսել են շինել և մի տասն օր յետոյ բոլորովին պատրաստ կը լինի ամեն ինչ։

«Ի մէջի այլոց հարկ է գիտենալ, որ մերոնք ընդհարումների միջոցին տուժուն են ու անվախ։ Եւ գերմանացիք այդ բանից սոսկում են ուղղակի և փախչում։

«Ամսիս 15-ի առաւօտեան մերոնք արդէն եկան Ռօգով և ընկան փախչող թշնամու ետևից։ Թշնամին արդէն դատարկել է Լօձը և մինչև անգամ Պետրոկօվումն էլ չէ կարողանալու կանգ առնել, որովհետև մերոնք արդէն Ջենստօխովից շրջապատում են, այնպէս որ թշնամին հազիւ թէ կարողանայ իրան մի կերպ ձգել գերմանական սահմանը։

«Ամբողջ հինգ օր թնդանօթաձգութեան որոտից գիշեր-ցերեկ հանգստութիւն չունէինք։ Գետինը սասանում էր կարծես ուժեղ երկրաշարժից, իսկ սենեակիս կախված լամպը գնում-գալիս էր որպէս ճօճանակ։

«Թշնամու զօրքն ամբողջ տասն օր ապրում էր այստեղ տեղական ազգաբնակութեան հաշւին։ Եւ եթէ մի-երկու օր էլ շարունակէին մնալ, սովը կատարելապէս կը տիրէր մեր շրջանին։ Պէտք է ասել, որ առհասարակ նկատելի էր, որ թշնամու զօրքը վատ է սնվում»։

ԹՈՒՐՔԱՑ ՈՅԺԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱՑՈՒՄԸ

Կովկասեան զօրաբանակի շտաբի վերջին հաղորդագրութիւնից իմացվում է, որ թիւրքաց զօրքերը, որոնք այնքան հեշտութեամբ տուեցին Զիվինը, Քեօփրիւ-Քեօյը, Բայազիդն ու Ալաշկերտի հովիտը, այժմ, ուժեղացնելով իրանց զօրամասերը նորանոր զօրաբանակով, յամառ դիմադրութիւն են ցոյց տալիս մեր առաջապահ զօրքերին և նրանց կռւի ստիպում։

Նոյն հաղորդագրութիւնից իմացվում է, որ թիւրքաց նոր ոյժերը գալիս են Հասան-Կալէյից, Էրզրումից և Տրապիզոնից, ուրիշ խօսքով՝ թիւրքաց գլխաւոր բանակը, որ ճակատել է Քեօփրիւ-Քեօյում, որոշել է կենտրոնացնել իր ոյժերը մի կէտում՝ Հասան-Կալէ-Զիվին կամ Հասան-Կալէ Խորոսան-Զիվին գծով, նպատակ ունենալով մի անգամից գերազանց ոյժերով ընկնել Քեօփրիւ-Քեօյում ժողովված մեր զօրքերի առաջաւոր մասերի վրա՝ ստիպելու նրան ետ նահանջել դէպի Կարաուրգան-Սարիղամիշ, այսինքն դէպի մեր սահմանները։

Զարմանալի ոչինչ չը կայ, եթէ մեր զօրքերը, ինչպէս այդ մասին գրված է շտաբի պաշտօնական հաղորդագրութեան մէջ, ճիշդ որ սկսեն նահանջել քաշվելով նախապէս որոշված տեղերը։ Դա միայն ցոյց է տալիս մի բան, որ երբ «Գեբէն» և «Բրեսլաու» մարտանաւերը, վերցրած իրանց հետ թիւրքական մի շարք ուրիշ պատերազմական նաւեր, դաղտագողի յարձակվում գործեցին Սև ծովի մեր խաղաղ և անպաշտպան ծովափնեայ քաղաքների վրա, մեր կառավարութիւնը Թիւրքիայի վերաբերմամբ որոշել էր պահպանել խաղաղասիրական քաղաքականութիւն, ի նկատի ունենալով որ ներկայ համաշխարհային պատերազմի բաղդը որոշվելու է ոչ թէ Վանի, Մուշի կամ Էրզրումի պարիսպների տակ, այլ Բեռլինի և Վիէննայի մէջ, ուստի և աւելորդ էր համարել թիւրքաց սահմանում կենտրոնացնել մեծ ոյժեր։

Պարզ է, որ թիւրքական նաւատորմիղի յարձակումը անսպասելի լինելով մեզ համար՝ միւս կողմից չէր կարող ստիպել մեզ խաղաղ հանդիսատեսի դերի մէջ մնալ թիւրքերի վերաբերմամբ։ Եւ ահա, ի պատասխան թիւրքաց դաւադրական յարձակման, մեր զօրքն եւ ստիպված եղաւ պատերազմը յայտարարելու յաջորդ օրը սկսել պատերազմական գործողութիւնները՝ չորս տեղից անցնելով թիւրքական սահմանը։ Մեր առաջապահ զօրամասերով, որոնք չէին կարող մեծաթիւ լինել, մանելով թիւրքական տերրիտօրիան, մենք առանց մեծ ընդդիմութեան տիրեցինք սահմանի վրա գտնված մի շարք քաղաքների ու գիւղերի և առաջ անցանք թշնամու գլխաւոր ոյժերի վրա, ընտրելով գլխաւորապէս Զիվին-Էրզրումի կարևոր ճանապարհը։ Եւ ահա, այն ինչ մեր ոյժերի առաջապահ մասերը՝ բաժանված 4 զօրասիւների՝ առաջ էին գնում մօտ 200 վերստ ճակատ ունեցող թշնամու սահմանագծի որոշ լեռնանցքներով, թիւրքաց զօրքը, հետևելով գերմանական շտաբի ցուցմունքներին ու տակտիկային, իր բոլոր ոյժերը կենտրոնացրել էր և կենտրոնացնում է գլխաւորապէս մի կէտի՝ Էրզրում-Հասան-Կալէի շրջանում, աչքի առաջ ունենալով, որ եթէ մեր ոյժերին աջողվեց տիրել Էրզրումին, այն ժամանակ թիւրքաց դէմ մղված պատերազմը պէտք է համարել աւարտված և Թիւրքիան Անատոլիայի մէջ յաղթված։ Եւ ահա այս կատաստրոֆայից ազատվելու համար է, որ Թիւրքիան, չը բաւականանալով Էրզրումում կենտրոնացրած իր մեծ զօրաբանակով, որի թիւը չէ կարող երեք կորպուսից կամ 150,000-ից քիչ լինել, ներկայումս նոյն տեղում կենտրոնացնում է նորանոր ոյժեր Խնուսից և Տրապիզոնից, որով մի շաբաթից յետոյ նա Էրզրում-Քեօփրիւ-Քեօյ ռազմագծում կունենայ ոչ պակաս չորս կորպուսից կամ 200,000 հոգուց, մի բան որ ճշդվում է հէնց գերմանական աղբիւրներից։

Պարզ է, որ այդքան ոյժերի դիմաց մեր զօրքը, ուզի-չուզի, պէտք է ժամանակաւորապէս միայն տեղի տայ, մինչև որ սա ժամանակ կունենայ համախմբելու հաւասարաչափ ոյժեր՝ շարունակելու իր այնքան աջող սկսած գործը։

Եթէ ի նկատի ունենանք, որ Քեօփրուքեօյի երեքօրեայ կռիւներում մեր փոքրաթիւ զօրքը քաջութեամբ դիմացել է թշնամու գերազանց ոյժերին և նրան ծանր կորուստներ է տուել՝ առանց թողնելու իր արդէն բռնած դիրքերը, պէտք է եզրակացնենք, որ նրա նահանջը դէպի իր նախապէս որոշված դիրքերը կը կատարվի թէև ծանր պայմանների մէջ, բայց առանց փչացնելու այն ընդհանուր ծրագրին, որը նախապէս որոշել է մեր շտաբը։

Սալ-Ման

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՑՕԳՈՒՏ ՀԱՅ ԿԱՄԱւՈՐՆԵՐԻ

Ստացանք Զաք. քահ. Զաքարեանի միջոցով 20 ռ., որ հանգանակվել է տէր-հօր նախաձեռնութեամբ Երևանի նահանգի Վերին-Ագա գիւղացի հանգուցեալ Պօղոս Կ. Եղյանեանի հոգեհացի ժամանակ՝ ներկայ եղող մեծաւոր անձերից։ Նախորդ ստացվածների հետ միասին (տես «Մշակ» № 247) ունենք ստացած ընդամենը 73 ռուբլի։

ՄԵՆՔ ԲՈՂՈՔՈՒՄ ԵՆՔ

Մի ծիծաղելի և միևնոյն ժամանակ անյարմար դրութիւն է ստեղծվել Թիֆլիսի հայ մամուլի համար։

Հայ հասարակութեան մի սահմանափակ շրջանին յայտնի է, որ Թիֆլիսում, հայոց առաջնորդարանին կից գոյութիւն ունի «ազգային բիւրօ» անունով մի մարմին։ Տեղը և ժամանակը չէ պատմել, թէ ինչպէս է կազմվել այդ բիւրօն։ Բայց այսօր մենք ստիպված ենք բողոքել այդ բիւրօյի մի որոշ գործելակերպի դէմ, գործելակերպ, որ ստեղծել է այսօր հայ մամուլի համար շատ անյարմար և շատ ծիծաղելի դրութիւն։ Բիւրօն, չենք հասկանում, ինչ շարժառիթներից դրդված, հեռացրել է հայ մամուլը իրանից. նա գործակցութեան է հրաւիրել ամեն տեսակ մարդկանց, բացի մամուլի ներկայացուցիչներից։

Մենք ոչինչ դէմ չէինք ունենայ բիւրօյի այդ գործելակերպի դէմ, մտածելով, որ գուցէ այդ է պահանջում գործի օգուտը, եթէ միայն բիւրօն հետևողական լինէր։ Բիւրօն իր գործունէութեան, իր կատարած գործերի մասին ինքն ոչինչ չէ հաղորդում հայ մամուլին և կատարեալ լռութիւն է պահում, բայց յանկարծ մենք կարդում ենք Պետրօգրադի, Մօսկվայի, Բագւի, Ռոստովի, Արմաւիրի ռուս լրագիրներում բիւրօյի կատարած գործերի մասին մանրամասն տեղեկութիւններ, կարդում ենք նրա հեռագիրները, շրջաբերականները՝ ուղղված այս և այն անձանց, հաստատութիւններին, և Թիֆլիսի հայ մամուլը Թիֆլիսում գոյութիւն ունեցող բիւրօյի գործերի մասին տեղեկութիւնները ստիպված է քաղել այդ քաղաքների ռուս լրագիրներից։

Մեծ է սա բնական է, մեծ է սա նախատինք չէ հայ մամուլին։

Եթէ բիւրօն իր գործունէութիւնը կամենում է ծածուկ պահել, պէտք է նա հոգս տանէ այն մասին, որ ամեն տեղ ծածուկ մնայ և ոչ միայն Թիֆլիսի հայ մամուլից։

Ապա մենք խոնարհաբար կը խնդրէինք բիւրօյին, որ նրա մէջ ստացվող տեղեկութիւնները, հեռագիրները, եթէ ենթակայ են հրապարակութեան, հաղորդվէին ոչ միայն մի լրագրի, որի աշխատակիցն է բիւրօյի քարտուղարը, այլ անխտիր բոլոր լրագիրներին։

Sapienti sat!

ՄՕՍԿՎԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԷՆ

Մի տարվայ պատմութիւն չունի նա։

Դեռ անցեալ տարվայ դեկտեմբերին էր, երբ իշխան Պաւէլ Տրուբեցկոյը Պարիզի կոնգրէսից վերադառնալով մի փոքրիկ զեկուցում արաւ իր տանը հայկական խնդրի դրութեան մասին։ Այդ օրն իսկ հիմնվեց մի փոքրիկ խմբակ, որ յետոյ կազմեց տեղիս հայասիրական կոմիտէն, ռուս հասարակութեանը հայկական խնդրի հետ ծանօթացնելու և առ հասարակ այդ խնդրի լուծմանը նպաստելու համար։

Շուտով կազմակերպվեցին մի շարք դասախօսութիւններ ու զեկուցումներ՝ հայկական խնդրի շուրջը։ Այդ նպատակով հրաւիրվեցին Օլդենբուրգ, Վասիլեան, Պետրաևան Դումայի անդամ Միլիւկովը։

Այնուհետև կոմիտէն մշակեց Թիւրքաց Հայաստանում հայկական բանկ հիմնելու նախագիծը, որի իրագործման համար իր ներկայացուցիչների միջոցով բանակցութեան մէջ մտաւ Թիֆլիսի և Կ. Պոլսի հասարակական գործիչների և ֆինանսական շրջանների հետ։

Բանկի նպատակն էր կեղեքվող հայ ժողովրդին ազատել թիւրքական ագրարային բանկի ամեհակեր ճիրաններից։

Բայց շուտով վրա հասան պատմական խոշոր դէպքերը, հայկական խնդրի լուծումը մտանդամայն այլ մակարդակի վրա դրին և ըստ այնմ էլ կերպարանափոխեցին հայկական կոմիտէի գործելակերպն ու նպատակը։

Հոկտեմբերի 21-ին, ռուս-թիւրքական կռւի յայտարարումից յետոյ, եկեղեցում, տեղական համայնքի կազմած բազմամարդ ժողովում, կոմիտէի անդամ Ա. Ջիվիլէգեանը մի համառօտ զեկուցում արաւ կոմիտէի անցեալ գործունէութեան մասին և տուեց ապագայ գործունէութեան ուրուագիծը։

Հոկտեմբերի 26-ին, Լազարեան ճեմարանի ընդարձակ դահլիճում, տեղի ունեցաւ գաղութի երկրորդ մարդաշատ ժողովը, նախագահութեամբ Ստ. Մամիկոնեանի։

Ի նկատի ունենալով կոմիտէի մինչ այժմեան մասնաւոր բնոյթը և պատմական այս նշանաւոր մօմէնտից յետոյ ժողովրդական լայն խաւերի ձեռներէցութեան անհրաժեշտութիւնը, գործի աջողութեան տեսակէտից, կոմիտէի անդամները, թւով 16 հոգի, իրանց հրաժարականը ներկայացրին, առաջարկելով նոր ընտրութիւն կատարել։

Ժողովը միաձայն վճռեց կոմիտէի նախկին կազմը պահել անփոփոխ, միայն անդամների թիւը հասցնել մինչև 30-ի։ Առաջարկվեց նոր անդամների ցուցակ, որ միաձայն անցաւ։

Ընտրվածների մէջ են ի միջի այլոց՝ Ստ. Մամիկոնեան, Կ. Կուսիկեան, Ալ. Ծատուրեան, Վ. Տօտօմեան, Ա. Ջիվիլէգեան, Մ. Աւսարգեան, Մ. Բունիաթեան, Գ. Բաբաջայեան, Մարտիրոս Սարեան, Կարէն Միքայէլեան, Ն. Ժամհարեան, Գ. Տարասեան, Մ. Սառըբէգեան, Ց. Ամիրեան, Հ. Աֆրիկեան, Ն. Արզումանեան, Ց. Խարմաչեան, Մ. Պօպով և այլն։

Կոմիտէն մի շարք ֆունկցիաներ պիտի ունենայ, որոնց համար և պիտի կազմվեն համապատասխան յանձնաժողովներ, այն է՝ ֆինանսական, սանիտարական, կամաւորների, խմբագրական, կանանց, ուսանողների և այլն։

Կունենայ և իր նախագահը, գանձապահը, քարտուղարը և գործավարը։

Կոմիտէի գործունէութեան մէջ է մտնում նաև Հիւսիսային Կովկասի և Միջին Ռուսաստանի միւս քաղաքների օժանդակիչ մարմինների կազմակերպումը։

Այն բարձր տրամադրութիւնն ու ընդհանուր ոգևորութիւնը, որ առաջ բերեց ռուս-թիւրքական ընդհարումը տեղիս գաղութի մէջ, գրաւական են հանդիսանում, որ Մօսկվայի հայկական կոմիտէն օժանդակութեան և նպաստի գործում իր շատ պատուաւոր տեղը կունենայ։

Մ ո ս կ վ ա Կ. Հզօրեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

◆ Այսօր Թիֆլիս է ժամանելու Բագուի քաղաքագլուխ Լ. Լ. Բիչ։ Նա գալիս է մի շարք հարցերի մասին խորհրդակցելու, որոնք վերաբերում են Բագւում վիրաւոր զօրականներին տեղաւորելու գործին։

◆ Երևանի վաճառականները հեռագրով խնդրում են բորսային կոմիտէտին, միջնորդութիւն յարուցել, որպէս զի Երևանի նահանգի վրա ևս մորատորիումը տարածվի։

◆ Կովկասի քաղաքների միութեան բիւրօն տեղեկութիւն է ստացել Մօզդօկի և Ախալցխայի քաղ. վարչութիւններից, որ նրանք իրանց քաղաքում «Սպիտակեղէնի շաբաթում» հաւաքած իրերը այս օրերս կուղարկեն Թիֆլիս։

◆ Ճիաթուրի վաճառականները նոյնպէս խնդրել են բորսային կոմիտէտին, որ սա միջնորդի Քութայիսի նահանգի վրա մորատորիում տարածելու մասին։

◆ Թիֆլիսի հիւանդանոցներում պառկած են հետևեալ հայ օֆիցէրները. № 3 հիւանդանոցում պօդպօր. Ալէք. Արիստակէսեան, № 7-ում պօդպօր. Վաղարշակ Պապայեանց, պօր. Տ. Խուդավերդեան։

◆ Կիրակի, նոյեմբերի 2-ին, Թիֆլիսում հողին յանձնվեց շտաբս-ռոտմիստր Ս. Ա. Բեբենսի մարմինը, որ ընկել էր աւստրո-գերմանական սահմանում։ Հանգուցեալի թաղման կարգին ներկայ էին փոխարքայի ներկայացուցիչը և բազմաթիւ բարձր պաշտօնեաներ։

◆ Պետ. Դումայի անդամ Միքայէլ Պապաջանեանը վերադարձաւ Թիֆլիս՝ Կարսի և Ալէքսանդրոպոլի շրջանում կատարած ճանապարհորդութիւնից։

◆ Երէկ, գիշերվայ ժամը 11-ին պատերազմի դաշտից սանիտարական վագոններով Թիֆլիս բերվեցին վիրաւորներ, դրանց թւում կան օֆիցէրներ։ Վիրաւորներից ոմանք ուղարկված են զինւորական հիւանդանոց, իսկ միւսները տեղաւորված են քաղաքի միւս հիւանդանոցներում։ Վիրաւորներին Նաւթլուղ կայարանից հիւանդանոցները փոխադրեցին էլէքտրաքարշի վագոններով, աւտոմոբիլներով և կառքերով։ Վիրաւորներին դիմաւորեցին իշխ. Ա. Մ. Արղութեան-Երկայնաբազուկ, Ա. Ս. Բաբեան, ոստիկանապետ Ջղանովսկի, սանիտարներ, կանայք, օրիորդներ և աշակերտութիւն։ Վիրաւորներին կայարանում տւին թէյ, կաթ, բուտերբրօտ, ծխախոտ, լուցկի և այլն.

Կ Օ Վ Ն Ա Ս

◆ Նոյեմբերի 8-ին Գօրում սկսվելու է «Սպիտակեղէնի շաբաթ»։

◆ «Սպիտակեղէնի շաբաթը» Բագվում տեղի կունենայ այս օրերս։

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂԱՐ.

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Հայկական ներկայացում

Հայոց դրամատ. ընկ. խումբը նոյեմբերի 3-ին ներկայացրեց երկու պիէսներ՝ 1) «Գանգէ», դրամատիկական էտիւդ 1 արար., հեղ. Մ. Մանուէլեանի և 2) Նոր պիէս «Բասօ», կոմեդիա 3 արար., հեղ. Ալ. Աբէլեանի։

Ներկայացումը գրաւել էր թատրոն ահագին բազմութիւն։

Մենք կը խօսենք առաջ «Բասօի» մասին։

Հեղինակը իրան նպատակ է դրել պատկերացնել երկու կոնտրաստ, հակասութիւն, որ տիրում է մեր հայկական իրականութեան և հայ ընտանեկան կեանքի մէջ. մինը՝ հայ գիւղական նահապետական, պարզ, մաքուր, բայց տգէտ ընտանիքը, միւսը՝ արդիւնաբերական քաղաքի փչացած, անբարոյականացած և կրթված ընտանիքը։

Առաքել ապերը (Աբէլեան), Ղարաբաղի գիւղական նահապետական օջախի ներկայացուցիչը, թէև անուսում, բայց հասկանալով ուսման և լուսաւորութեան կարևորութիւնը՝ կարողացել էր իր երկրագործական հալալ աշխատանքով բարձր ուսումն տալ իր երկրորդ որդի Աւագին (Մանուէլեան), որ աւարտելով ուսումը իբրև ինժեներ եկել է Բագու և դարձել կառավարիչ «Արզարունի» ֆիրմայի, տարեկան 8000 ռ. ռոճիկով ու ամուսնացել է օժիտաւոր Ռօզայի (Ցասմիկ)

հետ, որին սակայն ծածուկ դաւաճանում է։ Իր հերթին Ռօզան եւ դաւաճանում է ամուսնուն եւ սիրային յարաբերութեան մէջ է ֆիրմայի տէր Տիգրան Աբգարունու (Բերոյեան) հետ, որ ամուսնացած լինելով, բաժանվել է իր կնոջից եւ հետամուտ է այլոց կանանց. Ռօզայից բացի նա ապրում է հարուստ արամբի Ֆլօրայի (Ժասմէն) եւ մի բալերինայի հետ։ Իր դուստրից եւ փեսայից յետ չէ մնում եւ Աւագի զօքանչը՝ Նատալիան (Մանուչարեան), որ ապրում է Իսակ Միսակեչի՝ (Մամիկոնեան) մի պօրտաբոյծի հետ, որ մի ուրիշ իր նման պօրտաբոյծ Ժակի (Ալլահվերդեան) հետ յաճախում է Աւագի, Տիգրանի տները եւ ծաղրածուների դեր կատարում ու նրանց հաշւով ապրում։

Լսելով իրանց որդու բաղդաւորութիւնը, Առաքել ապերը, վերցնելով իր կնոջը Հնազանդին (Աշխէն), մեծ որդի Գեվխին (Աւետեան), սրա կնոջ Շողին (Թառայեան) եւ իր փոքրիկ Վանէս Թոռին (Լիւսի), գալիս են Բագու իրանց որդու հարսի այցելութեան։ Գալիս հասնում են այն ժամանակ, երբ Աւագը եւ կինը գնացած են լինում կլուբ. մտնում են տուն իրանց գիւղական խուրջինով, մափրաշով, իրանց տրեխներով, չուխայով եւ քեթկալներով։ Իբրեւ պարզ եւ դեռ քաղաք չը տեսած գեղջուկներ՝ նրանց ամեն բան զարմացնում է—սենեակների սարքը, էլեքտրական լոյսը եւ այլն։ Նրանք շատ զարմանում են, որ իրանց փոքր հարսը (մեծ հարսը համարվում է Շողին) դուրս չէ գալիս եւ ջուր չէ բերում լուանալու իր պատրոնի ոտները, համբուրելու սկեսրի եւ մեծ հարսի ձեռքը եւ այլն։ Սակայն Առաքել ապերը, թէեւ անուսում եւ տգէտ, բայց հայ շինականի բնական առողջ խելքով շատ շուտ ըմբռնում է՝ թէ ինչ քաօսի մէջ են ընկել իրանք եւ ինչ բարոյական քաօսի մէջ է ապրում իր որդին։ Իբրեւ նամուսաւոր մարդ, նա աշխատում է ծածկել իր կսկիծը. եւ միայն իր որդուն է յայտնում իր նկատած այլանդակ կեանքի մասին իր ցաւը եւ շտապում է իր ընտանիքը վերցնել ու վերադառնալ գիւղը։

Յանձին Առաքելի, Հնազանդի, Շողի, Գեվխի հեղինակը պատկերացրել է հայ նահապետական, պարզ, մաքուր, բայց տգէտ օջախը իր բոլոր բնական առողջ յատկութիւններով, աւանդութիւններով, աշխարհահայեացքով, իսկ յանձին Աւագի, Տիգրանի, Իսակի եւ Ժակի նա պատկերացրել է ուսումն առած հայ ժամանակակից ապականված երիտասարդութիւնը իր բոլոր անբարոյական յատկութիւններով. յանձին Ռօզայի, Ֆլօրայի եւ Նատալիայի նա պատկերացրել է այլասերված հայ կանացի դասը։ Նա կամեցել է ռելիէֆ, ցայտուն կերպով ցոյց տալ կօնտրաստը, հակասութիւնը այդ երկու կեանքի, եւ այդ ձգտումը ստիպել է նրան՝ յաճախ գոյները խտացնել։ Օրինակ, որքան էլ հայ գիւղացին տգէտ, չտես լինի, բայց դժուար թէ այժմ գտնվի մի գիւղացի, ինչպէս Գեվխին, որ չը հասկանայ, թէ պէտք է նստել աթոռի եւ ոչ սեղանի վրա։

Պէտք է ասենք, որ մի քանի մանր թերութիւններից բացի, հեղինակին աջողվել է շատ գեղեցիկ կերպով եւ տաղանդաւոր վրձինով նկարել հայ գիւղական նահապետական ընտանիքը իր բոլոր դարաւոր աւանդութիւններով եւ աշխարհահայեացքով. Երեւում է, որ նա քաջ ծանօթ է այդ կեանքին։ Սակայն միւս կօնտրաստը, ժամանակակից կրթված ուսեալ հայ ընտանիքի եւ երիտասարդութեան պատկերը նրա վրձինի տակից դուրս է եկել ոչ այնքան էլ իրական եւ բնական։ Գուցէ զգալով այդ թերութիւնը, հեղինակը աշխատել է իր կանացի տիպերի մէջ ուղղումն մտցնել, եւ մենք տեսնում ենք, որ Ռօզան եւ Ֆլօրան զգալով իրանց կեանքի այլանդակութիւնը, վերջը սկսում են զղջալ, եւ Ռօզան նոյնիսկ փափագ է յայտնում գնալ ապրել գիւղում, իր ամուսնու ընտանիքում։

Գիւղական կեանքը եւ ընտանիքը ներկայացնող դերակատարները, հեղինակի նման, մեծ աջողութեամբ եւ հմտութեամբ կատարեցին իրանց դերերը։ Աբէլեանը ուղղակի աննման էր, իսկ Ժասմէնը աւելի քան աջող։ Աւետեանը նոյնպէս։ Միւս հակապատկերը ներկայացնող դերակատարները այնքան էլ աջող չէին, գուցէ հէնց նրա համար, որ իրանք տիպերն էլ շատ էլ աջող չէին դուրս բերված։

«Քաօսը», կարծում ենք, այն պիէսներից է, որոնք երկար ժամանակ կը դիմանան բեմի վրա։ Յամենայն դէպս, նա հայկական ռեպերտուարի մէջ պատուաւոր տեղ կը գրաւի։ Ցանկալի էր, որ հեղինակը մի քանի շտրիխներ աւելի նուրբ կերպով վերամշակէր։

Հ. Ա.

ՄԱՄՈՒԼ

ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

«Ռ. Ս.» թերթը Հայաստանի աւտօնոմիայի մասին հետեւեալն է գրում.

Ռուսաստանի կողմից Թիւրքիային պատերազմ յայտարարելու օրից կառավարական շրջաններում եռանդուն կերպով քննվում է հայոց հարցը։

Կամենալով պարզել մեր դիպլօմատիական վարչութեան տեսակէտը այդ հարցի նկատմամբ, մեր թղթակիցը դիմել է ռուսական դիպլօմատիայի բարձր հեղինակութիւն ունեցող մի ներկայացուցչի։

— Պատասխանելով թիւրքական նաւատորմի սեւ-ծովեան ափերի վրան յարձակվելուն, որ պատերազմի սկիզբ եղաւ մեզ համար կովկասեան սահմանում, մենք,— ասում է իրազեկ դիպլօմատը,—մեր նըպատակներից մէկն ենք դրել՝ ազատել հայերին Թիւրքաց տիրապետութեան տակից։

Հայաստանի եւ հայերի դրութիւնը միշտ զբաղեցրել է Ռուսաստանին։ Ինչպէս յայտնի է, Սան-Ստեֆանոյի հաշտութեան դաշնագիրը Թիւրքիային պարտաւորեցնում է առանց դանդաղելու բարեկարգութիւններ եւ բարենորոգումներ մտցնել, որ առաջանում է պետութեան պահանջներից, այն շրջաններում, ուր հայեր են բնակված, եւ պաշտպանել վերջիններիս ապահովութիւնը քիւրդերի եւ չէրքէզների դէմ։ Ռուսաստանը պնդում էր այն բանի վրա, որպէսզի իր զօրքերը մնան Թիւրքաց Հայաստանում մինչեւ առաջարկված ռեֆօրմների իրագործման րօպէն, բայց Բեռլինի կօնգրէսը փոխեց այդ առաջարկութիւնը, պետութիւնների հսկողութիւն սահմանելով Թիւրքիայի յանձն առած պարտաւորութիւնների կատարման վրա։ Ինչպէս պետութիւնները չիրագործեցին իրանց հսկողութեան իրաւունքները, բայց 1895 թւին, երբ հայերի ջարդը չը տեսնված չափերի հասաւ, պետութիւնները խառնվեցին Թիւրք կառավարութեան գործերին։ Սակայն, հայերի դրութիւնը շարունակեց մնալ խիստ ծանր, Թիւրքիայի քաղաքական յեղաշրջումը չը բարելաւեց Հայաստանի ազգաբնակութեան վիճակը։

Այդպիսով, հայերի ազատութեան հարցը որոշակի կանգնում է Ռուսաստանի, Ֆրանսիայի եւ Անգլիայի առաջ։ Հայ ժողովուրդը կարող է հաւատացած լինել նրանում, որ դաշնակիցների զէնքի ոյժով ինքը, վերջապէս, ազատութիւն կը ստանայ։

Ինչ վերաբերում է աւտօնոմ Թիւրքաց Հայաստան կանգնելուն, այդ բանը տարաձայնութիւններ չէ առաջացնում երբեք համաձայնութեան պետութիւնների միջեւ։ Դրանում է ազատ Հայաստանի պայծառ ապագայի ապահովութեան գրաւականը։

*

Գօրի քաղաքում հրատարակվող վրաց «Ախալի Քարթլի» լրագիրը իր «Պատերազմը Թիւրքիայի հետ եւ հայկական հարցը» վերնագիրը կրող յօդուածով հետեւեալ կարծիքն է յայտնում այդ առիթով.

Հայկական հարցի պատմութիւնը կորչում է դարերի խորութեան մէջ եւ ոռոգված է արիւնով։

Մեծ պետութիւնները մի քանի անգամ փորձել են Թիւրքաց տիրապետութեան տակ գտնվող իրաւազուրկ ազգի կուլտուրական եւ քաղաքական կենցաղը օրէնքի եւ արդարութեան սահմանների մէջ դնել, ինչպէս Պարիզի 1856 թ., Սան-Ստեֆանոյի դաշնագիրը եւ Բեռլինի կօնգրէսը Թիւրքահայերի ռեֆօրմների մասին։

1907 թ. յեղափոխութիւնը հայերին խոստացաւ ապագայի լաւագոյն յոյսեր, սակայն երիտասարդ-Թիւրքաց կառավարութիւնը հայերի գործերի վերաբերութեամբ շարունակեց սուլթան Աբդուլ-Համիդի տակտիկային հետեւել։

Եւ միայն այս տարի երրեակ համաձայնութեան դիպլօմատիային աջողվեց ստիպել խոստացված ռեֆօրմները իրագործելու 1914 թ. յունվարի 26-ի ակտով։

Եւրօպական ներկայ պատերազմի ժամանակ տանջված Հայաստանի մէջ ծագում է քաղաքական եւ կուլտուրական կատարեալ բարգաւաճման նոր յոյս։

Սակայն այս բարգաւաճումը հնարաւոր է ընդհանուր թշնամու հետ կռւելու ժամանակ՝ ռուսների հետ միասին աշխատակցելով եւ գործելով միայն։

Հայ ժողովուրդը կը բաւականանայ Հայաստանի աւտօնոմիայով Ռուսաստանի հովանաւորութեան տակ։

Կովկասի հայ բնակչութիւնը խորապէս համոզված է, որ Թիւրքաց Հայաստանը շուտով կազատվի այսօրվայ տիրապետական ծանր լծից։

ՄԱՄՈՒԼԸ ԱԼ. ՔԱԼԱՆԹԱՐԻ ՄԱՍԻՆ

Քրիստափոր Վերմիշեան Ալ. Քալանթարի մահվան տարեդարձի մասին հետեւեալ յօդուածն է զետեղել «Баку» լրագրում։

«Այսօր Ալ. Քալանթարի՝ հայոց հնագոյն «Մշակ» թերթի երկարամեայ խմբագրի մահվան տարեդարձն է։

Այժմ, երբ գրվում են այս տողերը, երբ հայ հասարակութեան բոլոր մտածումները ուղղված են ռուս-թիւրքական պատերազմի անցքերին, դժուար է կատարեալ կերպով գնահատել Ա. Քալանթարի դերը եւ նշանակութիւնը հայկական լրագրութեան մէջ եւ հասարակական կեանքում։

Դրա համար էլ մենք այդ ծանր խնդրին չենք ձեռնարկում։

Այն խոշոր տեղը, որ արժանապատուութեամբ գրաւել էր Ա. Քալանթարը հայոց կեանքում, կը գտնվի, անկասկած, մի պատմագիր, որ կարող կը լինի ընդգրկել այդ շնորհալի աշխատաւորի բազմակողմանի եւ բեղմնաւոր գործունէութիւնը։

Սակայն ներկայ շտապ յօդուածում մենք պէտք է ընդգծենք, որ Ա. Քալանթարի վաղաժամ մահը մինչեւ այժմ փայլող ճեղք է մնում հայ հասարակական կեանքում եւ նրա տեղը ոչ ոք չի բռնել։

Անդուլ աշխատանքի մէջ, միշտ արձագանք տուող ժողովրդական կարիքներին, միշտ պատրաստ ոչ միայն խօսքով եւ գըրչով պաշտպանելու արդար գործը, այլ եւ անմիջական գործով, նա նպաստում էր կեանք մտցնել իր փայփայած իդէալները, եւ միշտ կանգնած էր հասարակական գործիչների առաջին շարքում։

Հայ իրականութեան ընթացիկ հարցերը, սկսած թատրոնից եւ վերջացնելով գիւղատնտեսական գործիքներով, գիւղացիական կենցաղի հարցերը—ոչ միայն ընդհանուր, այլ եւ մասնագիտական, տեխնիքական բնոյթ ունեցող—ամենը գրաւում էին Ալ. Քալանթարի ամեն ինչ ընդգրկող ուշադրութիւնը եւ հոգացողութիւնը։

Պէտք էր միայն զարմանալ նրա անսպառ եռանդի եւ ոյժի պաշարի վրա, որոնք թոյլ էին տալիս նրան աշխատել վաղ առաւօտից մինչեւ ուշ երեկոյ, բառիս բուն նշանակութեամբ ամբողջ կեանքը, առանց մի օր հանգստանալու։

Եւ երբեք յոգնածութեան եւ հիասթափութեան մի փոքրիկ նշոյլ։

Միշտ կենսուրախ, միշտ բարձր շահերով տարված, միշտ գրեթէ գաղափարական որեւէ նպատակի։

Գեղեցիկ կերպով տիրապետելով ռուս լեզուին, օժտված լինելով գրական տաղանդով, լայն կրթութեամբ, Ալ. Քալանթարը կարող էր պատուաւոր տեղ գրաւել եւ ռուս ժուռնալիստիկայի մէջ, ուր լայն է հորիզոնը եւ բաւականութիւնը մեծ։ Բայց նա կամեցաւ հաւատարիմ մնալ իր հողին, հայրենիքին, իր հայրերին եւ իր ժողովրդի լեզուին։

Կովկասեան ժուռնալիստիկայի եւ հասարակական կեանքի աշխատանքի համեստ հեռանկարները նրա համար աւելի բարձր էին համառուսական լայն հռչակից։ Նա մնաց Կովկասում, ուր կարող էր բաժանել իր ժողովրդի մեծ վիշտը եւ փոքրիկ ուրախութիւնները...

Երբ մեռաւ Արծրունին, նրա դրօշակը իր ձեռքը վերցրեց Ա. Քալանթարը, եւ մինչեւ իր վերջին շունչը բարձր պահեց այդ դրօշակը, որ ամենքին կանչում էր դէպի ազգային վերածնութեան պայծառ գործերը...

Բայց մեծ սխալ կը լինէր Ա. Քալանթարին ազգասէր համարել, այդ բառի նեղ մտքով։ Յանձին նրա մենք տեսնում ենք հայ գործիչների այն տիպի պայծառ ներկայացուցչին, որոնք ազգային զգացումը ներդաշնակօրէն միացնում են ռուսական գաղափարի խոր համոզման հետ՝ Կովկասում։

Եւ այժմ, երբ այդ միացումը պէտք է դառնայ մեծ գործ, որ կարող լինի վճռական նշանակութիւն ունենալ հայերի համար, նրա կորստեան միտքը առանձնապէս խոր ցաւակցութեան զգացմունք է առաջացնում։

Սակայն թէեւ նա մեզ հետ չէ այս մեծ էպօխայում, մեզ հետ են նրա գործերը, մեզ հետ են նրա մեծ, հաղուագիւտ անձնաւորութեան մասին եղած պայծառ յիշողութիւնները։

Եւ թող այդ յիշողութիւնները ամրապնդեն մեր հաւատը, որ երբեք չի մեռնի այն գործը, որին Ա. Քալանթարը այդպէս անձնուիրութեամբ ծառայեց իր ողջ կեանքում»...

* *

Նոյն թերթում Նւուանդ Պալեան հետեւեալ յօդուածն է տալիս։

«Մի տարի առաջ հայ հասարակութիւնը կորցրեց Ս. Զաւարեանին, ժողովրդական մտքերի, վրդովմունքների եւ ակնկալութիւնների անձնազոհաբար կրողին. մի տարի առաջ, Զաւարեանի մահից մի քանի օր յետոյ, չքացաւ Կ. Խատիսեանը։ Բայց ճակատագրին հաճելի էր մի քանի օր յետոյ հայերից խլել եւ Ա. Քալանթարին, «Մշակի» խմբագրին եւ հրապարակախօսին։

Հանգուցեալ հրապարակախօսի յիշատակը այս ծանր օրերին առանձնապէս թանգ է նրանով, որ նա Թիւրքահայերի կուլտուրա-ազատագրական շարժման մեծ պատմական գաղափարի կանգուն եւ տաղանդաւոր պաշտպանն էր. մի շարժում, որ համակերպվէր Ռուսաստանի շահերին եւ լինէր նրա խնամակալութեան տակ. մի գաղափար, որ այժմ տիրել է ամբողջ հայ հասարակութեանը եւ կենդանի իրականութիւն է դարձել։ Այդ գաղափարը, որ Ա. Քալանթարը պաշտպանում էր ամբողջ կեանքում, երեւաց իսկապէս այն միակ եւ ուղիղ ճանապարհը, որով պէտք է գնար եւ այժմս էլ գնում է հայ ժողովրդի պատմութիւնը, նրա հետ միասին եւ նրա հեռաւոր ճակատագիրը։ Բազմանշանակալից եւ բեղմնաւոր է եղել Ա. Քալանթարի հրապարակախօսական գործունէութիւնը այդ ուղղութեամբ, եւ այժմ, նրա մահվան տարելիցի օրը, յիշողութիւնները նրա մասին պէտք է աւելի ամրացնեն այն հայեացքները եւ սկզբունքները, որ նա զարգացրել է եւ որոնք այժմ ղեկավարում են հայերի ժամանակակից հասարակական ամբողջ կեանքը։

Ռուս-թիւրքական պատերազմի ժամանակ, 1877—1878 թ.թ., «Մշակի» հիմնադիր Գր. Արծրունին առաջին հայ հրապարակախօսն էր, որ առաջ քաշեց եւ պաշտպանեց այդ գաղափարը։ Նա նախաձեռնողն էր Թիֆլիսի հայերի ուղերձի, որ ներկայացվեց Աղեքսանդր II-ին եւ որ վերաբերում էր Թիւրքահայերին։ Գր. Արծրունուց ժառանգելով «Մշակի» խմբագրի պաշտօնը, Ա. Քալանթարը զարգացրեց նոյն գաղափարը իր 20-ամեայ հրապարակախօսական գործունէութեան ընթացքում, անդադար շարունակելով Արծրունու ժառանգած գործը։

Եւ նրա 20-ամեայ աշխատանքը եղաւ ժողովրդականացնել «Մշակի» սկզբունքները, լիբերալիզմի, ռուս քաղաքացիութեան եւ ազգային կուլտուրայի ազատ զարգացման սկզբունքները։

Չի կարելի չը յիշել նոյնպէս նրա գրական աշխատանքները՝ «Գծեր կեանքից», «Պատրիկեանի նամակները» եւ այլն։ Հարկ է մատնանշել հանգուցեալի ծառայութիւնները, որպէս նախագահ եւ բազմամեայ գործիչ Հայ Գիւղատնտ. եւ Տնայնագ. Ընկերութեան եւ նրա այդ ասպարէզում կատարած գործերը։ Հարկաւոր է յիշեցնել, որ Ալ. Քալանթարը իր համախոհների խմբի մասնակցութեամբ ստեղծեց Հայ Գիւղատնտ. եւ Տնայն. Ընկերութիւնը, որ այնքան էական ծառայութիւններ է մատուցել Անդրկովկասի հայ ազգաբնակութեան, որ զարգանում է իւրաքանչիւր տարի եւ այժմ էլ պահեստիների ընտանիքներին գիւղատնտեսական օգնութիւն հասցնելու գործը իր վրա է վերցրել։ Հայ հասարակութիւնը լաւ յիշում է նրա խոր հետաքրքրութիւնը դէպի հայ գիւղացիութեան կարիքները, նրա անդուլ ճանապարհորդութիւնները գիւղերում՝ գիւղացիների դրութեան հետ ծանօթանալու համար, նրա դասախօսութիւնները գիւղատնտեսութեան վերաբերեալ, որոնք կազմվում էին նրա ձեռքով իւրաքանչիւր տարի զանազան գիւղերում եւ քաղաքներում։

Այսպէս էր Ալ. Քալանթարի անդադրում կեանքը, առանց հանգստութեան, ամբողջովին նուիրված լինելով հասարակական գործունէութեան։

Նրա մահվան տարելիցին, հայ հասարակութեան մէջ կենդանանում են յիշողութիւնները նրա մասին, եւ ցաւալի է թւում այն միտքը, որ չը կայ նա, ով կարող էր այժմ հայ հասարակութեան հետ միասին ողջունել հայ ժողովրդի պատմութեան գալիք մեծ օրը»։

* *

«Кавк. Сл.» թերթում հանգուցեալ Ալ. Քալանթարի մահվան տարեդարձի եւ արձանի բացման առիթով տպված է հետեւեալ յօդուածը.

«Այսօր Խօջիվանքի գերեզմանատանը կայանալու է Ալ. Հայրապետեան Քալանթարի արձանի բացումը։

Ինչ-որ մի գեղեցիկ բան կար Ալ. Քալանթարի մահվան մէջ։ Նա իր ամբողջ կեանքում կռւել է իր հայրենի ժողովրդի բաղդաւորութեան, Արծրունու եւ Րաֆֆիի իդէալների համար։

Ներշնչված՝ կռւով ու եռանդով, մինչեւ վերջին րօպէն իր ձեռքից նա վար չը դրեց գրիչը։ Երբ Րաֆֆիի մահից 25 տարի յետոյ, «Մշակի» ծերունազարդ խմբագիրը եկաւ խոնարհվելու գրողի աճիւնի առաջ եւ դամբանական ասելու, այդ ժամանակ յանկարծ ընկաւ, գլուխը դիպցնելով գերեզմանի սառը քարին, եւ լռեց ընդմիշտ։

Քալանթարի մահը կատարվեց մի ակընթարթում եւ կայծակի պէս ցնցեց հայ հասարակութիւնը։ Նրա գործունէութիւնը եղաւ անսովոր եռանդուն եւ բեղմնաւոր։ Հայկական կեանքում չի եղել մի երեւոյթ, որին արձագանք չը տար Ալ. Քալանթարը։ Նրա ծառայութիւնները, իբրեւ հայ հնագոյն լրագրի խմբագրի, մեծ են. սակայն, գուցէ, աւելի խոշոր էր դերը գիւղատնտեսական խաղաղ եւ արդիւնաւոր աշխատանքի մէջ, եւ հայ գիւղացիութիւնը եւ Գիւղատնտեսական Ընկերութիւնը երկար ժամանակ չեն մոռանայ, առաջինը՝ իր ուսուցչին, երկրորդը՝ իր հիմնադրին եւ առաջին նախագահին։ Ալ. Քալանթարը գործունեայ աշխատաւոր էր, ոչ միայն հայոց, այլ եւ ընդհանուր կովկասեան ընկերութիւններին եւ հիմնարկութիւններին, այն է՝ Կովկ. Գիւղատնտ. Ընկ., Ժողովրդական Համալսարանների Ընկ., Հասարակական Ակումբի եւ ուրիշ։ Բացի այդ նա դումայի իրաւասու է եղել։ Անցեալ տարի հայ հասարակութիւնը ապրեց Ս. Զաւարեանի, Ա. Քալանթարի եւ Կ. Խատիսեանի մահերը։ Երեք մահ խոշոր մարդկանց, եւ թւում էր այն ժամանակ, որ դրանց փոխարինող չի լինի։

Ինչպէ՞ս ամեն ինչ փոխվել է այն օրից։ Հայաստանը մեծ անցքերի ասպարէզ է դարձել, եւ ոչ մի, այլ հազարաւոր, տասնեակ հազարաւոր մահեր կը տեսնի հայ ժողովուրդը։ Կանցնեն այս աշխարհից ոչ միայն յարգված, յարգանք վաստակած եւ պատուելի գործիչներ, այլ եւ երիտասարդ, անյայտ հերոսներ։ Նրանց մահը այժմ ծածկում է վաղ ընկածների յիշատակը։ Բայց երբ վերջանայ պատերազմը, եւ բարձրանայ նոր կեանքի արշալոյսը, աւերակներում նոր կը սկսվի նախկին աշխատանքը, եւ մեր պատանեկութիւնը՝ բարի արձագանք տուող երիտասարդութիւնը շնորհակալութեան զգացմունքներով կը յիշի նրան, ով այնպէս սիրում էր իր հայրենի ժողովուրդը եւ այնքան աշխատել է նրա համար»։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թիֆլիս, 31 հոկտեմբ.

Կ. Հ. Բ. Ընկ. հայկական հիւանդա. ում մի վիրաւորի հոգացողութեան ծախքը յանձն են առել Ն. Դ. Փիթօյեան, Ա. Ա. Ջանշեան եւ Դ. Գ. Միրզոյեան, մի մահճակալի ծախք էլ Ե. եւ Գ. Սարգսեան Պօնդօյեաններն են յանձն առել։

Ստացված են նուէրներ՝ Ն. Տէր-Իսրայէլեանից ամսական 25 ռ. մինչեւ պատերազմի վերջը. Բաբաջանեանից 26 կտոր երեխայի եւ 6 կտոր զինւորի սպիտակեղէն, մի հատ էլ փաղատուփ. Կ. Ա. Խալաթեանից 1 կշեռք, մի մեծ կաթսայ իր խուփով, բոլորը 25 ռ. արժողութեամբ. Վ. Ս. Դիդ-Զուրաբեանից (Մանգլիսից) 5 ռ. միանուագ եւ ամսական 3 ռ. մինչեւ պատերազմի վերջը. «Էմիլ Ցինդէլ» ընկերութիւնից 25 արշ. վարագոյր։

Խորհուրդ

Խմբագիր-հրատարակիչ՝
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Печатать дозволено военной цензурой.

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
Բժշկ. Բ. Նաւասարդեանի
Հիմնված 1880 թ.
(Գոլովին, Վօրոնցովի արձանի հանդէպ)
Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից
«606»-ի եւ «914»-ի ներարկում բժշկական խորհրդակցութեամբ՝ առ. 11—12 ժ.
ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ
Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան վեներական (սիֆիլիս) հիւանդութիւն։
Բ. Գ. ԱՂԱՍԱՐԵԱՆ—9½—2 ժ. ներքին, ջղային եւ երեխայոց հիւանդութ. եւ ծախկահատ.։
Մ. Մ. ԲԵՆԻԱՄՕՎԻՉ—11—12 ժ. ականջի, կոկորդի, քթի հիւանդութ.։
Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—12—1 ժ. երեխ. հինգշ. եւ շաբաթ. երեխայոց ներքին եւ հիւ. եւ ծաղկահատ.։
ԿԻՆ-Բ.ԺԻՇԿ ՏԷՐ-ԴԱՒԹԵԱՆ—12—1 ժ. մանկաբարձութիւն եւ կանանց հիւ.։
ԻՐԻԿՈՒՆԵՐԸ
Մ. Մ. ԲԵՆԻԱՄՕՎԻՉ—6—7 ժ.
Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) եւ օպերացիայի համար առանձին։
Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան
1. 0—104

Ատամնաբուժարան
Հմուտ ատամնաբոյժ
Բ. ՀԱՅԿԻՆԱՅԻ
նախաձեռնութեամբ։ Թիֆլիս, Միխայլովսկի պր. № 76
Բուժարանը բաց է հիւանդների համար օրվայ ամեն ժամին։ Ատամները բուժելու, պլոմբելու համար վճարը ստացվում է ըստ հաստատված սակագնի։
Բուժարանում գործում են 5 բժիշկ-մասնագէտներ, բժ. վիրաբոյժ Ռ. Բ. Պիրադովը (որ ժամանակաւորապէս բացակայ է)։
Բուժարանն ունի կատարելագործված լաբօրատօրիա արհեստական ատամներ պատրաստելու համար։ Կատարվում են ամեն տեսակ ատամնա-տեխնիկական աշխատանքներ եւ շտապ վերանորոգումներ 3 ժամվայ ընթացքում։
(օ. մ.) 755. 100—40

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

„ՄՇԱԿԻ“ ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ
ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ
Լ. ՏՕԼՍՏՕՅԻ հետեւեալ երկերը
1) ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆԸ, թարգմ. Սուրխաթեանի . . . . 30 կ.
2) ԿՕՆՖՈՒՑԻՈՍ (Չինական իմաստունը), խմբագրութեամբ Լ. Ն. Տօլստօյի, կազմեց Ա. Բուլանժէ, թարգմ. Սուրխաթեանի . . . . 7 կ.
3) ԱՍԱՑՈՒԱԾՆԵՐ ՄԱՀՈՄԵԴԻ, ընտրված Լ. Տօլստօյից, թարգ. Լ. Դանիէլեանի . . . . . . 5 կ.
4) ՔՈՑՐԵՐԸ, թարգ. Դանիէլեանի . 5 կ.
5) ԻՆՉՈՎ ԵՆ ԿԵՆԴԱՆԻ ՄԱՐԴԻԿ, թարգմ. Լ. Դանիէլեանի . . . 10 կ.
Նրանք, որոնք այս գրքերից մի-մի օրինակը պահանջեն մեզանից փողը կանխիկ ուղարկելով, կը ստանան 10% զեղչ եւ ճանապարհածախսը մեզ վրա։ Վերադիր վճարով պահանջողներին զեղչ չի լինի։
Հասցէն՝ Ред. газ. «Мшакъ», Тифлисъ.
0—4

ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ ԿՈՎ ԿԱՍԻ ՓՈԽԱՐՔԱՅԻ
ԴԻՒԱՆԱՏԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ
(ԼՈՐԻՍ-ՄԵԼԻՔՈՎՍԿԱՅԱ ՓՈՂՈՑ, ԱՐՔՈՒՆԱԿԱՆ ՏՈՒՆ)
կատարում է ամեն տեսակ տպարանական աշխատանքներ, այն է՝ տպագրում լրագիրներ եւ ամսագիրներ, գրքեր, բրօշիւրներ, բլանկներ, աֆիշաներ, ծրագիրներ, հարսանեկան հրաւիրատոմսեր, այցեքարտեր եւ այլն։
Ընդունվում են տպագրական պատուէրներ հետեւեալ լեզուներով՝ ռուսերէն, հայերէն, վրացերէն, թուրքերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, աբխազերէն եւ լեռնականների բարբառներով։ Պատուէրները կատարվում են մաքուր, ճշգրօրէն եւ չափաւոր գներով։ Ընդունվում են նաեւ շուտափոյթ կատարվելիք պատուէրներ առանձին պայմաններով։
Պատուիրողների ցանկութեան համաձայն, տպարանը պատուէրները կարող է կազմել տալ, կամ բրօշիւրներ շինել, ու այնու յանձնել։
ԿԱՆ ՄԵԾ ՔԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ԶԱՆԱԶԱՆ ՏԵՍԱԿ ԹՂԹԵՐ ՊՐԷՍ-ԿՈՒՐԱՆՏ ԳՆԵՐՈՎ։
Տելեֆօն № 67.

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный